

Türk Edebiyatında Menâzil-i Haclar ve Kadri'nin “Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk” Adlı Menâzil-i Hacci

Menâzil al-Hajjs in Turkish Literature and Kadri's Menâzil al-Hajj Titled “Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk”

Öz

Hac ibadeti, hac edebiyatının oluşmasına kaynaklık etmiş ve bu konuda birçok edebî eser/tür kaleme alınmıştır. Hac ibadetini konu alan türlerden biri de menâzil-i hac muhtevalı eserlerdir. Bu tür eserlerde hac yolları, hac kervanlarının konakladığı menziller, ziyaret edilecek dinî ve tarihî mekânlar, menzillerin coğrafi ve ticarî özellikleri ile şehir halkı hakkında bilgiler verilmiştir. Türk edebiyatında birçok manzum, mensur ve manzum-mensur menâzil-i hac kaleme alınmıştır. Bu mahiyette yazılanlardan biri de Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk isimli eserdir. Eserin müellifinin adının Abdülkadir Çelebi, mahlasının Kadri olduğu ve XVII. yüzyılda yaşadığı anlaşılmıştır. Eserin üç nüshası tespit edilmiştir: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 01469, Millet Yazma Eser Kütüphanesi 34 Ae Tarih 892 ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y/0377. Çalışmada Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi nüshası esas alınmıştır. Mensur olarak yazılan eserde yer yer nazım parçaları serpiştirilmiştir. Eser içerisindeki manzum kısımlar toplam 32 beyitten ibarettir. Manzum kısımlarda yer alan şiirlerin sadece üçünde mahlasını zikretmiştir. Bâb ve fasıllar hâlinde tertip edilen eserde hac yolculuğu güzergâhındaki 97 menzil yer almaktadır. Menziller suyunun olup olmaması, havası, coğrafi ve ticarî yönüyle ele alınmış, menzillerdeki dinî, tarihî mekânlar ve şahıslar zikredilmiş, menziller arası mesafeler saat cinsinden belirtilmiştir. Eser, hacî adaylarına faydalı bilgiler vermek amacıyla yazılmıştır. Bu sebeple eserde sade ve anlaşılır bir üslup hâkimdir. Anlatımda menzil isimleri ile ilgili hikâyeler anlatılmış, âyet ve hadislerden iktibas yapılmıştır. Ayrıca menziller hakkında bilgiler verilirken kalıplaşmış ifadeler ve cümle yapısı tercih edilmiştir. Bu çalışmada hac içerikli eserler ve özellikle menâzil-i hac sahasına dair literatür bilgisi verildikten sonra eserin müellifi, muhtevalı, dil ve anlatım özellikleri, eserdeki hikâyeler üzerinde durulmuş ve eserden örnek metinler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir Çelebi, Kadri, Menâzil-i Hac, Menâsik-i Hac, Hac Seyahatnameleri.

Abstract

Pilgrimage worship has been a source for the formation of pilgrimage literature and many literary works/genres have been written on this subject. One of the genres that deal with the worship of pilgrimage is the works with the content of menâzil al-hajj. In such works, information is given about the ranges, the destinations of the pilgrimage caravans, the religious and historical places to be visited, the geographical and commercial characteristics of the destinations and the people of the city. Many poetic, prose and verse-prose menâzil al-hajj have been written in Turkish literature. One of the works written in this nature is the work named *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk*. The name of the author of the work is Abdülkadir Çelebi, his pseudonym is Kadri, and it is understood that he lived in the XVIIth century. Three copies of the work have been identified: Süleymaniye Manuscript Library Hagia Sophia 01469, Millet Manuscript Library 34 Ae History 892 and Turkish Historical Society Library Y/0377. The Süleymaniye Manuscript Library was taken as a basis in the study. In the work written in prose, verse fragments are interspersed from time to time. The verse parts in the work consist of 32 couplets in total. He mentioned his pseudonym in only three of the poems. The work, which is organized in sections and chapters, includes 97 ranges on the pilgrimage route. Ranges the availability of water, air, geographical and commercial aspects are discussed, religious, historical places and persons in the ranges are mentioned, and the distances between the destinations are indicated in hours. The work was written to give useful information to pilgrim candidates. For this reason, a simple and understandable style prevails in the work. In the narration, the stories about the names of the places were told, and the verses and hadiths were quoted. In addition, while giving information about the ranges, stereotyped expressions and sentence structure were preferred. In addition to this, the poet included his own poems in the work while describing the holy places, thus enriching the narrative. It can be said that the author, whose name is Abdülkadir Çelebi and whose pseudonym is Kadri, may have lived in the 17th century. In this study, after giving information about the works of pilgrimage and especially about the field of pilgrimage, the author of the work, its content, language and expression features, the stories in the work are emphasized and sample texts from the work are presented.

Keywords: Abdülkadir Çelebi, Kadri, Menâzil al-Hajjs, Menâsik al-Hajjs, Pilgrimage Travel Books

Seydi KIRAZ

Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye / Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Turkish-Islamic Literature, seydikiraz.27@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4941-3909, https://ror.org/01x8m3269

Muhammed Musab TIRYAKI

Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye / Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Turkish-Islamic Literature, muhammedmusab19@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1727-226X, https://ror.org/01x8m3269

Makale Türü-Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 31.01.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2023
Yayın Tarihi/Date Published: 25.03.2023

Anf / Cite as: Kiraz, S.-Tiryaki, M.M. 2023). Türk Edebiyatında Menâzil-i Haclar ve Kadri'nin “Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk” Adlı Menâzil-i Hacci. *Turkish Academic Research Review*, 8 (1), 110-137.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncu/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Seydi Kiraz-M.Musab Tiryaki

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com
Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Kelime manası "gitmek, yönelmek, ziyaret etmek" olan hac, fikhî bir terim olarak "imkânı olan her Müslümanın belirli bir zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmesi ve buralarda bazı dinî görevleri yerine getirmesiyle yapılan ibadeti" ifade eder (Harman, 1996: 382-386). Dinî bir vecibe olarak ifa edilen hac ibadeti, zamanla bu içeriğin işlendiği eserlerin yazımına ve böylece hac edebiyatının oluşmasına kaynaklık etmiştir. Muhteva ve işlevine göre bu eserler dört gruba ayrılmıştır:

- 1) Hac rehberleri veya hac el kitapları,
- 2) Rehber nitelikli olanlar,
- 3) Rapor nitelikli olanlar,

4) Edebî, mistik veya diğer eğilimlerle yazılanlar (Coşkun, 2002: 189-191). Çeşitli çalışmalarla ortaya çıkarılan hac içerikli eserler, "Seyâhatnâme" (Çavuşoğlu, 2020; Kiraz, 2021; Özüygun ve Yapıcı, 2014; Söylemezoğlu, 2013), "Hâtrât" (Yıldıran Sarıkaya, 2006; Vassâf, 2011), "Menâsik-i Hac" (Karataş, 2003; 2012; Elgün, 2005; Eliaçık, 2004; Gül, 2006; Toker, 2009; Süer, 2015; Yazar, 2011; Memiş, 2018; Yılmaz, 2019; Kiraz, 2020a; 2020b; 2022; Tuğluk, 2021; Söylemez, 2022 sayılabilir. Ayrıca bkz. Bilgin, 2022: 46-47), "Menâzil-i Hac"¹ gibi farklı adlandırmalarla yayımlanmıştır.

Bu eserler arasında özellikle hac ibadetinin usul ve esaslarının anlatıldığı menâsik-i hac ile hacı adaylarının güzergâhlarını² konu alan menâzil-i hac olarak adlandırılan iki tür öne çıkmıştır. Çalışmada ele alınacak Kadri'nin *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk*'i de bir menâzil-i hac örneğidir.

Sözlükte "inmek, konaklama, misafir olmak" manasındaki nüzûl kökünden türemiş bir mekân adı olan menzil, "yolculuk sırasında kalınan yer, konak; iki konak arası, merhale; ikamet olunan yer, mesken" (Sâmî, 1899: 1414) anlamlarına gelir. Terim olarak kervan ya da posta katarlarının durup at değişimi yaptıkları ve geceledikleri yer için kullanılan bir ifadedir (Pakalın, 1983: 479). Bu ibare iletişim, askerî gibi farklı sahaların yanında hac ibadetiyle de ilişkilendirilmiş ve menâzil-i hac terkihiyle ifade edilmiştir.

Hac ibadetin merkezi hükmünde olan Mekke ile Medine, tüm Müslümanlar için olduğu gibi Osmanlılar için de kutsal kabul edilmiştir. Mekke ve Medine'nin yönetimini Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) devralmasıyla Osmanlı Devleti için bu şehirlerin önemi daha da artmıştır. Bölgenin idaresinin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle padişahlar, Yavuz Sultan Selim'den itibaren "Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını almıştır. Bu unvanın getirdiği sorumluluklardan biri de uzun hac yolculuklarında hac güvenliğini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kurulan askerî birlikler (Özcan, 1996: 400-408), daha çok Osmanlı hacılarının kullandıkları Suriye (Şam) ve Mısır (Kahire) güzergâhlarında kabilelere eşlik etmiş, yolculuğun güvenli bir şekilde tamamlanmasını sağlamışlardır (Çetin ve Sak, 2004: 180, 202; Doğan Turay, 2017: 109-124).

Menâzil-i hac niteliğini haiz eserlerde hac kervanlarının konakladıkları menzillere dair bilgi, izlenim ve deneyimler aktarılmakta; menzilin veya bölgenin içme suyu, havası, iklimi, coğrafi ve varsa ticarî özelliklerinden bahsedilmektedir (Kiraz, 2020c: 2). Menziller arasındaki mesafelerin saat cinsinden değerinin de verildiği bu tür eserlerde tarihî yapılar/binalar ve banileri, türbeler, bölgede yetişen meyve ve sebzeler, suyun var olup olmama durumu ve şehir halkı hakkında bilgiler verilmektedir (Kolbaş, 2021: 14). Türk edebiyatında hacı adaylarının yolculukları sırasında geçeceği menziller hakkında bilgi veren manzum, mensur ve manzum-mensur olarak kaleme

¹ Çalışmanın konusu menâzil-i hac olduğundan aşağıda ayrıntılı bir liste verilecektir.

² Hz. Peygamber'den Emevîlerin Sonuna Kadar Hac Kafilelerinin Güzergâhları için bkz. Ataş, 2021: 20-44.

alınan menâzil-i haclar telif edilmiştir (Hac seyahatnâmelerinin tarih yazıcılığı açısından incelenmesi konusunda bkz. Çelik, 2021).

1. Manzum Menâzil-i Haclar

1.1. Ahmed Fakîh: Kitâbu Evsâfî Mesâcidi'ş-Şerife (XIII. yy.)

Yaşadığı yüzyıl tam olarak tespit edilemese de XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Ahmed Fakîh (ö. XIII. yy.) tarafından aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı kullanılarak yazılan eserde 389 beyit ve bir mısra bulunmaktadır. Ayrıca eser içerisinde hece vezniyle yazılmış şiirler de mevcuttur. Şair, hac ziyareti esnasında gördüğü Şam, Kudüs, Mekke, Medine ile bu şehirlerde ziyaret ettiği kutsal mekânları coşku, hayranlık ve büyük bir içtenlikle anlatmıştır. Eserin dikkat çeken özellikleri arasında Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan kelime ve eklere yer verilmesi, anlatımın yalın, tasvirlerinse canlı olması zikredilebilir. Eser şu an için Anadolu sahasında yazılmış ilk menâzil-i hac vafını taşımaktadır (Mazıoğlu, 1974: 13-14).

1.2. Servet: Menzil-nâme (XVI. yy.)

XVI. yüzyılda yaşayan Servet (ö. ?) mahlaslı kadın bir şair tarafından yazıldığı tahmin edilen *Menzil-nâme*, manzum hac seyahatnâmelerinin en eski örneklerinden biridir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan ve içerisinde dörtlüklere de yer verilen eser, 135 beyit ve 9 dörtlük olmak üzere toplam 144 nazım birimiyle kaleme alınmıştır. Üç farklı aruz kalıbıyla nazmedilen eserde en çok *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı kullanılmıştır. Sade bir üslupla kaleme alınan eserde Arapça ve Farsçadan ziyade Türkçe kelimelere daha fazla yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe deyimler itibarıyla da zengin bir yapıya sahiptir. Eserde, yolculuk esnasında geçilen menziller ve görülen yerler hakkında izlenimler aktarılmıştır. Pendik, Ermenek, Pazarcık ve Akşehir menzilleri gibi yalnızca ismen anılan menzillerin yanı sıra; türbeler, ziyaret yerleri ve kutsal mekânların adlarının zikredildiği diğer menziller hakkında oldukça kısa bilgiler verilmiştir (Donuk, 2017a: 13-38).

1.3. Sulhî: Menâzil-i Hac (XVII. yy.)

Eser, XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Sulhî (ö. 1659) mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Altmış sekiz beyitten meydana gelen ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbının kullanıldığı *Menâzil-i Hac*, mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Eserin *Der-beyân-ı Aded-i Menâzil-i Hicâz* başlığıyla başlamasından dolayı başının eksik olduğu düşünülmektedir. Bu hâliyle eserde otuz dört konak zikredilmiştir. Dil ve anlatımı oldukça sade ve anlaşılırdır. Edebî unsurlar bakımından başarılı olmasa da nazım tekniği yönüyle oldukça güçlü bir eserdir (Donuk, 2017b: 106-107).

1.4. Seyyid Mehmed Efendi: Manzum Hac Menâzilnâmesi (XVII. yy.)

XVII. yüzyılda yaşayan Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1706) tarafından 1698 yılında kaleme alınan eser, manzum bir hac seyahatnâmesidir. Eserde Üsküdar ile Şam arasındaki 37 menzil, Şam ile Vadi-i Fatıma arasında ise 34 menzile yer verilmektedir. Özellikle Şam ile Vadi-i Fatıma arasındaki menzillerin anlatımında verilen bilgiler daha çoktur. Menziller hakkında bilgi verilirken menzillerin yerel ismi, hac yolculuğundaki sırası, menziller arası uzaklık, suyun olup olmaması, yiyecek bulunup bulunmaması gibi özellikleri belirtilmiştir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eserde 145 beyit bulunmaktadır. Eserde en çok aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Menzillerin anlatımında hadislerden de iktibaslar yapılarak verilen dinî ve tasavvufî mesajlarda müritlerine hitap eden bir şeyhin üslubunun yansıtılmış olunması ve toplumsal meselelere yönelik göndermeler barındırması, eserin en bariz muhteva özelliklerindedir. Eser, sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Ancak Arapça ifadelerin kullanıldığı beyitlerde anlatım ağırlaşmıştır (Donuk, 2019: 123-169).

1.5. Seyyid Hasan Rızâ'î: Tuhfetü'l-Menâzili'l-Kâ'be (XVIII. yy.)

XVIII. yüzyılda yaşadığı düşünülen Rızâ'î (ö. XVIII. yy.) *Tuhfetü'l-Menâzili'l-Kâ'be* adlı eserinde, kişisel yolculuk izlenimlerine yer vermeyi öncelemiş, eserinin hacı adayları için rehber niteliğinde olmasını ikinci plana atmıştır. Manzumede birinci tekil ve çoğul şahıs eklerinin kullanıldığı beyitler yer almaktadır (Cankurt, 2015: 211-213).

1.6. Nâtk Mehmed Efendi: Tuhfe-i Nâtk (XVIII. yy.)

Nâtk Mehmet Efendi (ö. 1716-1717) tarafından kaleme alınan eser, manzum bir hac seyahatnâmesidir. 2977 beyitten oluşan mesnevi formundaki eser, *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Eserde oldukça fazla gazel ve rubâî gibi farklı nazım şekillerine yer verilmiş, bu bakımdan *Tuhfe-i Nâtk* belki de Türk edebiyatında en çok farklı nazım biçimlerinin serpiştirildiği mesnevi olarak değerlendirilebilir. Deniz yoluyla hacca giden Nâtk, İskenderiye, Ebukır (Ebukıyr), Reşid, Nil Nehri, Bulak, Kahire, Âdiliyye, Birke... Asfân menzillerinde konaklayarak Mekke'ye varmıştır. Bahsi geçen menzillerden dolayı eser, menâzil-i hac özelliği taşısa da *Tuhfe-i Nâtk*'ın büyük bir bölümü haccın usûllerini öğretmek için yazılmıştır. *Tuhfe-i Nâtk*, şair tarafından bir menâsik-i hac olarak tanımlanmıştır (Aksoyak, 2020: 36, 58). Bu durum, hac muhtevalı eserlerde menâzil-i hac ile menâsik-i hacların kimi zaman iç içe geçtiğini, menâzil ve menâsik ayrımının kesin hatlarla birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını düşündürmektedir.

1.7. Bahrî: Menzil-nâme (XVIII. yy.)

Bahrî (ö. XVIII. yy.) mahlaslı bir şaire ait olan *Menzil-nâme*, Üsküdar'dan Şam'a kadar geçilen konakların anlatıldığı rehber niteliğinde bir seyahatnâmedir. Bahrî, 57 beyitten oluşan eserini aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Üsküdar ile Şam arasındaki otuz dokuz konağın bahsedildiği eserde, uğranılan menzillerin adı zikredilmiş ve bu yerlere dair kısa bilgiler verilmiştir. Eserde daha çok menzilin durumu, güvenliği, hanlar ve ziyaret yerleri gibi gidilen menzilin önemli görülen hususlarına değinilmiştir. Rehber niteliği taşımasından dolayı dil ve anlatımı sade ve anlaşılırdır. Eserde beyitlerin birinci mısralarında menzillerin numaralarına yer verilirken, ikinci mısralarında ise genellikle bahsedilen menzil hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. Eser, Üsküdar ile Şam arasında bulunan menzillerin isimlerini içermesi, menzillerle ilgili tanıtıcı malumatlar vermesi ve bir yolculuğun tasvir edilmiş olması açısından önemlidir (Koyuncu, 2020: 21-31).

1.8. Cûdî: Merâhilü Mekke Mine's-Şâm (XVIII. yy.)

XVIII. yüzyılda yaşayan Cûdî (ö. ?) mahlaslı bir şair tarafından bir müftüye hediye edilmek amacıyla kaleme alınan bu eser, Şam ile Mekke arasında bulunan ve Mekke'de uğranılan menzillerin anlatıldığı bir seyahatnâmedir. Kaside nazım şekliyle yazılan ve 278 beyitten oluşan manzumede aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Şair, yirmi sekizinci beyitte asıl konuya geçerek hac menzillerinin anlatımına başlamıştır. Uğradığı menzilin ismini, suyunun bulunup bulunmadığını, konağın güvenli olup olmadığını ve gelecek kişilerin nasıl tedbir almaları gerektiğini anlatmış ve gidilen her bir menzili birkaç beyitle tanıtmıştır. Ayrıca hac yolculuğunu anlatırken Kur'ân-ı Kerim'den iktibaslar yapmış, özellikle konuyla ilgili âyetlere yer vermeye dikkat etmiştir. Eser içerisinde birtakım arkaik kelimeler kullanılmışsa da metnin dili anlaşılır niteliktedir (Koyuncu, 2017: 177-219).

1.9. Mustafa el-Bosnevî: Kitâbü Delîlü'l-Menâhil Mürşidü'l-Merâhil (XVIII. yy.)

Mustafa el-Bosnevî'ye (ö. ?) ait olan bu eser, hacca gidecekler için rehber olması amacıyla yazılmıştır. 891 beyitten oluşan eserde *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı kullanılmıştır. Eserin benzer türde yazılan eserlerden farkı, İstanbul'dan Mısır'a kadar deniz yolunun kullanılmış olması ve bu güzergâhtaki menzillere dair detaylı

bilgilerin verilmesidir. Kahire-Mekke güzergâhının takip edildiği eserde Kahire ile Mekke arasındaki otuz menzilin tavsifi yapılmıştır. Ayrıca gidişte İstanbul-Kahire-Mekke güzergâhı kullanılırken dönüşte Mekke-Şam-İstanbul yolu kullanılmış ve bu güzergâh üzerindeki menziller Mekke'den başlanılarak anlatılmıştır (Coşkun, 2007: 30-31).

1.10. Fethî: Menâzil-i Hacc (XIX. yy.)

XIX. yüzyıl şairlerinden Fethî (ö. ?) tarafından kaleme alınan bu eser, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış 153 beyitten oluşmuştur. Eserde remel bahrinden *fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (fa'lün)* kalıbı kullanılmıştır. *Menâzil-i Hacc*'ı benzerlerinden ayıran özelliği, hac seyahatinin yapıldığı güzergâhtır. Diğer menâzil-i haclarda umumiyetle Şam-Mekke-Medine yolu takip edilirken bu eserde ise Mısır-Mekke-Medine ana güzergâhı takip edilmiştir. Eserde menziller, kimi zaman ismen anılmış, kimi zaman da suyu, havası ve doğası bakımından ele alınmıştır. Geçilen mekân, bir peygamber ya da veliye ait ise bunlarla ilgi bazı kıssalara da yer verilmiştir. Eser, didaktik bir gaye takip edilerek kaleme alındığı için anlatımı gayet yalındır. Bununla beraber zaman zaman edebî değeri yüksek mısralara da rastlanmaktadır (Kiraz, 2020c: 310-334).

1.11. Hacı İbrahim Kadem: Delîlü'l-Harameyn (XIX. yy.)

XIX. yy. şairlerinden Hacı İbrahim Kadem (ö. 1897) tarafından kaleme alınan *Delîlü'l-Harameyn*, kısa bir menâsik-i hac olup menâzil-i hac özelliği de taşıyan manzum bir eserdir. Kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Toplam 113 beyit, üçer bendlik iki murabbadan oluşan eserin kaside bölümünde hecez bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbı, murabbalarda ise remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Eser edebî bir kaygıyla değil, bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Eserde haccın fikhî boyutu ve kurallardan söz edildikten sonra hac yolu üzerindeki menziller anlatılmış; bu menzillerin güvenliği, su durumu ve kaç saat mesafede oldukları hakkında bilgi verilmiştir (Kayaokay, 2020: 17-21, 97-98).

1.12. Kâmil: Menâsik-i Hac (XIX. yy.)

Eser, XIX. yüzyılda yaşamış Kâmil adlı/mahlaslı bir şair tarafından telif edilmiştir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eser, 1178 beyit olup aruzun kısa kalıplarından *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* ile yazılmıştır. Eser, kataloglarda *Menâsik-i Hac* adıyla kaydedilmiş olsa da onu menâzil-i hac türünde yazılan bir eser olarak kabul etmek daha uygun olacaktır. Zira, mesnevinin menâsikle ilgili kısmı 809-944. beyitlerinden ibaret olup oldukça sınırlıdır. Eseri menâzil-i hac olarak değerlendirmede, eserin kahir ekseriyetinin oluşturduğu Şam, Salihyye, Müzeyrib, Şiyâne, Balkâ, Hassâ gibi birçok hac menzili ayrıntılarıyla tasvir edilmesi; bölgelerin tarihî, tabii ve içtimaî özelliklerine ait bilgiler sunulması etkili olmuştur. Dili sadedir (Elgün, 2005: 19-26).

2. Mensur Menâzil-i Haclar

2.1. Mehmed Efendi: Enîsü'l-Huccâc (XVI. yy.)

XVI. yüzyılda yaşadığı düşünülen Mehmed Efendi'nin (ö. ?) mensur olarak kaleme aldığı eser, ağırlık olarak menâsik-i hac, kısmen de menâzil-i hac özelliği taşımaktadır. Eser her bâbda üçer fasıl olmak üzere dört bâb olarak tertip edilmiştir. Eserde haccın menâsiki, hac yolu üzerinde bulunan menziller, ziyaret edilecek yerler, menkıbeler, sosyal ve kültürel hayata dair birçok bilgi bulunmaktadır. Mensur olarak kaleme alınan eser içerisinde terci-i bend, mesnevi ve kıt'a nazım şekilleriyle yazılmış toplam 16 manzumeye yer verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıyan eserde, arkaik kelimelerin yanı sıra deyim ve atasözleri de kullanılmıştır. Meüellif, fikirlerine dayanak olması ve anlatımı güçlendirmesi amacıyla âyet ve hadislerden çokça iktibas yapmıştır. Eserde genel olarak sade ve anlaşılır bir üslup hâkimdir (Kaymakçı, 2020: 13-15).

2.2. Abdurrahman Hibrî: Menâsik-i Mesâlik (XVII. yy.)

XVII. yüzyılda yaşamış olan Hibrî'nin (ö. 1676) bu eseri, rehber nitelikli hac seyahatnameleri türü altında değerlendirilen menâzil-nameler arasında tespit edilebilenlerin en eskisidir. Eser, on bab ve Hicaz'da iken yazdığı bir manzumenin bulunduğu tetimme ile tertip edilmiştir. Hac yolculuğu esnasında yollar ve uğranılan mahallerle ilgili detaylı bilgiler verilmiş ve hac menâsiki tüm ayrıntısıyla anlatılmıştır. Eserde, menziller arasındaki mesafenin kaç saat olduğu; yolların ve menzillerdeki suyun durumu; camii, mescit, han, hamam, köprü ve türbe gibi yapıların yanı sıra söz konusu yapıların kim tarafından yaptırıldıkları da aktarılmıştır. Eser, hacı adaylarına rehber olması amacıyla kaleme alındığı için oldukça sade ve kolay anlaşılır bir üsluba sahiptir (İlgürel, 1975: 111-128).

2.3. Kadri: Menâzilü't-Tarik ilâ Beytillâhi'l-Atîk (XVII. yy.)

Menâzilü't-Tarik ilâ Beytillâhi'l-Atîk, çalışmanın ana konusunu oluşturduğundan aşağıdaki ilgili başlıklarda eser hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

2.4. Hacı Ali Efendi: Tuhfetü'l-Hüccâc (XVII. yy.)

XVII. yüzyılda Hacı Ali Efendi (ö. ?) isimli bir Osmanlı memurunun İstanbul'dan Hicaz'a yaptığı yolculuğunun anlatıldığı mensur bir eser olup 19 varaktan ibarettir. Üç bölümden oluşan eser, mukaddimenin ardından İstanbul ile Hicaz arasındaki menziller, şehirler ve ziyaret yerleri hakkında bilgiler verildikten sonra haccın farz ve sünnetleri zikredilerek son bulmuştur. (Bu yönüyle muhtasar bir menâsik olarak değerlendirilebilir.) Üsküdar'dan Şam'a, ardından Medine ve Mekke'ye ulaşmaya kadar güzergâh üzerindeki menziller, şehirler ve bazı eserler ile konak ve ziyaretgâhların özellikleri anlatılmıştır. Oldukça sade bir dille kaleme alınan eserde müellif, yolculuk esnasında geçtiği şehirleri bütün özellikleriyle anlatmak yerine şehirler hakkında genel bilgiler vermiş, genellikle şehirlerde medfun bulunan evliyaların türbelerini ve ziyaret edilecek mekânları aktarmıştır. Ancak bazı menziller (Konya, Antakya, Şam, Medine ve Mekke gibi) daha detaylı tanıtılmıştır (Baştürk, 2013: 148-161; Memiş, 2020: 267-298).

2.5. Evliya Çelebi: Seyahatname (XVII. yy.)

XVII. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi (ö. 1685), on ciltlik *Seyahatnâme*'sinin dokuzuncu cildini hac seyahatine ayırmış, Şam ile Mekke arasındaki yolculuğunu ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Hacca, Mısır kervanıyla gitmeyi planlayıp aksaklıklardan dolayı Şam kervanına katılmak zorunda kalan Evliya Çelebi, bu kervan yolu üzerindeki menzilleri ayrıntısıyla anlatmasının yanı sıra, güzergâha yakın olan birçok yeri de tasvir etmiştir. Bu anlatımları sırasında İstanbul ile Şam arasında bulunan şehirlere dair izlenimlerini nesnel bir ifade tarzıyla kaleme almış, bazen de kendi başından geçen olaylara yer vermiştir (Dağlı vd., 2005).

2.6. Levâzmât-ı Hac (XVII. yy.)

Yazarı belli olmayan, XVII. yüzyıla ait 20 varaklık bir menâzil-i hacdir. Bu eserde 66 menzil hakkında kısa bilgiler verilmiş, menzillerin tabiatına, suyun bulunup bulunmadığına ve gözlemlenen başka özelliklerine kısaca değinilmiştir (Coşan, 2013: 49-58).

2.7. Menâzilü'l-Hacc ve Mesâfetü'l-Fecc li'l-Acc ve's-Secc min Gayri Lecc (XVIII. yy.)

Anonim bir menâzil-i hac örneği olan *Menâzilü'l-Hacc ve Mesâfetü'l-Fecc li'l-Acc ve's-Secc min Gayri Lecc*, 14 varaklık bir eserdir. Eserde, geçilen her menzil hakkında kısa bilgiler verilmiş; menzillerin havası, suyu ve coğrafi konumundan bahsedilmiş, menzillerde bulunan mimarî yapılar ve bu yapıların kimler tarafından yaptırıldıkları zikredilmiştir. Bunun yanı sıra menzillerde bulunan türbeler ve bu türbelerin kimlere ait oldukları aktarılmış, menziller arasındaki mesafenin saat cinsinden değerlerine de yer verilmiştir (Armağan, 2000: 73-118).

2.8. Üsküdârî Mustafa Dede: Menâzilü'l-Harameyn (XVIII. yy.)

Üsküdârî Mustafa Dede'ye atfedilen *Menâzilü'l-Haremeyn*, 14 varaklık bir eserdir. Eserde ağırlıklı olarak menzillerin iklimine ve bir sonraki menzille aralarındaki saat farkına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra her bir konakta kaç gün kalınacağından, menzillerin coğrafi, tarihî, mimarî ve iktisadi birtakım özelliklerinden bahsedilerek ziyaret edilmesi tavsiye edilen mekânlar belirtilmiştir (Kurtoglu, 2013: 207-209).

2.9. Muhammed Emin: Risâle Der Beyân-i Menâzil-i Mekke (XVIII. yy.)

Muhammed Emin tarafından kaleme alınan *Risâle Der Beyân-i Menâzil-i Mekke*, 8 varaklık bir eserdir. Eserin diğer adı *Menâzil-i Hacc-ı Şerîf* tir. Eserde 1177/1749 yılında yapılan hac yolculuğu anlatılmıştır (Doğan Turay, 2017: 118).

2.10. Mustafa Senâî: Menâzil el-Hac Menâsik el-Hac (XVIII. yy.)

Mustafa Senâî'ye ait olan 21 varaklık *Menâzil el-Hac Menâsik el-Hac*, diğer menâzil-i haclar içerisinde en açık ve detaylı bilgiyi muhtevi eserdir (Doğan Turay, 2017: 120).

2.11. Mehmed Edîb: Behcetü'l-Menâzil (XIX. yy.)

Rehber niteliğindeki hac seyahatnamelerden biri olan *Behcetü'l-Menâzil*, hac konakları ve haccın kurallarının anlatıldığı 64 varaklık bir eserdir. İstanbul'dan Mekke'ye ulaşmaya kadar güzergâh üzerinde bulunan mahaller, şehirler, ziyaret yerleri ve aralarındaki mesafeler belirtilmiştir. Hacı adaylarına rehber olması için kaleme alınan bu eserde giriş bölümünden sonra hacı adaylarına tavsiyelerde bulunulmuştur. Ardından İstanbul-Mekke arasındaki güzergâhlar kaydedilerek buralarda bulunan yerleşim yerleriyle ilgili tasvirlerle yer verilmiştir. Eserde ayrıca haccın fikhî yönü ayrıntılarıyla ele alındığından ve haccın kuralları anlatıldığından eser menâsik-i hac özelliği de taşımaktadır (Karadağ, 2011: 21-23).

2.12. Ali Şükrî: Menâzilü'l-Hac

49 varaktan müteşekkil *Menâzilü'l-Hac*, var olan menâzil-i haclar arasında tek Sultani nüshadır. Eserin müellifiyle ilgili son varakta yer alan Ali Şükrî kaydı dışında bir bilgi mevcut değildir (Doğan Turay, 2017: 121).

2.13. Anonim Bir Menzil-nâme (XIX. yy.)

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde kayıtlı, yazarı bilinmeyen 5 varaklık mensur bir eserdir. Eserde 69 menzil hakkında bilgi verilmiştir. 1829 yılında yazılan eser, Üsküdar'da Mahmud Efendi Türbesi'ni ziyaretle başlar, menzillerdeki cami, hamam ve banileri, menzillerin coğrafi özellikleri ve halkın durumu kısaca zikredilmiş, menzillerin kaç saatlik mesafede oldukları belirtilmiştir (Büyükkaracı Yılmaz, 2018: 66-67).

2.14. Halil Kâmil Surûrî: Menâzilü'l-Hac (XIX. yy.)

Surre emini Halil Kâmil Surûrî tarafından kaleme alınan 8 varaklık bir eserdir. Eserde 1253/1837 yılında yapılan hac yolculuğundan notlar yer almaktadır. Müellif, eserde menzillerin isim ve saatlerini belirtmiştir (Doğan Turay, 2017: 121).

2.15. Yazarı Bilinmeyen Bir Menzil-nâme

Manchester Üniversitesi, John Rylands Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan, yazarı ve ismi bilinmeyen eserde Üsküdar ile Arafat arasındaki konaklar, şahsî izlenimlere dayanılarak fazla kişisel olmayan bir anlatımla aktarılmıştır. Rehber nitelikli hac seyahatnâmelerinden olan bu eser, yalnızca hacı adaylarına bilgi vermek amacıyla değil, yolculuk esnasında uğranan önemli yerleşim yerleri hakkında ilginç malumat vermek için de kaleme alınmıştır. Şam, Medine ve Mekke gibi önemli şehirlerin tasviri, diğer şehirlerin tasvirlerine göre nispeten daha fazladır (Coşkun, 2002: 26-27).

3. Manzum-Mensur Menâzil-i Haclar

3.1. Fevrî: Hac Seyahat-namesi (XVI. yy.)

XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Fevrî'nin (ö. 1571) manzum-mensur olarak kaleme aldığı bir eseridir. Toplam beyit sayısı 212 olan manzum kısımlarda gazel, mesnevi, kıt'a, terci-i bent ve matla/müfred olmak üzere çeşitli nazım şekilleri tercih edilmiştir. İstanbul'dan gemiyle Gelibolu, sonra Rodos'tan Mısır'a geçilmiş, otuz bir gün süren bu yolculuğunun ardından Mekke'ye varılmıştır. Bu yolculuk esnasında önemli kişilerin mezar ve türbelerinin yanı sıra hâlâ hayatta olan âlim ve fazıl kişiler de ziyaret edilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin çokça kullanılmasının yanı sıra âyet, hadis ve Arapça özlü sözlerden iktibaslar yapılmıştır. Şairin üslubu özellikle Kâbe, Ravza-i Mutahhara ile Arafat gibi önemli kutsal yerlerin tasvirinde ve Âşık Çelebi'nin övüldüğü bölümlerde daha sanatkânedir. Manzum parçaların dikkat çekici özelliği, içten ve lirik bir tarzda yazılmış olmalarıdır (Kaplan, 2020: 567-599).

3.2. Bosnalı Hacı Yusuf Livnjak: Hac Seyahatnamesi (XVII. yy.)

Hacı Yusuf'un (ö. ?) kaleme aldığı bu eser, aynı türde Bosna'da yazılmış en eski seyahatnâmedir. Çoğunlukla mensur, çok az bir bölümü de manzum olarak yazılan eser, 38 sayfadan oluşmaktadır. Eserde, evden çıkılıp Mekke'ye kadar geçilecek mahaller ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İstanbul'a kadar kara yolu kullanılmış; sonrasında ise seyahate gemiyle devam edilmiş, Marmara, Ege, Akdeniz ve buralarda bulunan ada ve yarımadalar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Müellif, gördüğü mahalleri ve buralarda yer alan tarihî eserleri kaydederek detaylı tasvirler yapmış ve bazen de karşılaştırmalarda bulunmuştur. Adalara dair bilgi verirken gitmediği yerleri denizcilerden edindiği bilgilerden hareketle anlatmış, özellikle Kahire ve İskenderiye ile ilgili tarih kitaplarında okuduğu bilgilere yer vermiştir. Kâbe'yi kendi yazdığı bir şiirle anlatmış; Mekke'yi tafsilatlı bir şekilde beyan ederken Harem'de bulunan kapıları tek tek zikredip üzerindeki yazılara eserinde yer vermiştir. Yolculuğu esnasında birçok tarihî şahsın, âlim ve şeyhin mezarlarını ziyaret etmiş ve bunlarla ilgili menkıbelere yer vermiştir. Kâbe'deki dua mahalleri ve diğer ziyaret mekânları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Eserde Eski Anadolu Türkçesi izleri taşıyan eklerin yanı sıra arkaik kelimelere de yer verilmiştir. Bu eserin dikkat çeken özelliği, tarih ve aylar belirtilirken sadece hicri takvim esas alınmayarak halk arasındaki ay isimlerine de yer verilmiş olumasıdır. Eserin dili sade, akıcı ve anlaşılırdır (Özuygun ve Yapıcı, 2014: 36-74).

3.3. Nâbî: Tuhfetü'l-Harameyn (XVII. yy.)

Tuhfetü'l-Harameyn, XVII. yüzyılın en önemli edebî şahsiyetlerinden biri olan Nâbî'nin (ö. 1712) kaleme aldığı manzum-mensur bir hac seyahatnâmesidir. Nâbî'nin, eserini kaleme almaktaki ilk amacı, yolculuk süresince gördüğü kutsal yerleri canlı bir şekilde tasvir etmektir. Hac yolculuğunda resmî hac kervanından daha farklı ve uzun bir güzergâh kullanılmış, genellikle mutasavvıf kişilere ait türbeler ziyaret edilmiştir. Hac seyahatnâmelerinin en edebî olanı şeklinde nitelendirilen bu eser, süslü bir nesirle kaleme alınmış ve nazım parçaları da eser içerisine dâhil edilmiştir. Nâbî, eserinde yolculuğunun safhalarına dair kesin bir tarih bildiriminde bulunmamıştır. Gittiği yerlerde ziyaret edilecek bir mekân, camii, türbe ya da tarihî bir bina olmadığında oranın tasvirini önemsememiştir. Fakat Şam gibi tarihî yönden zengin mekân ve eserlere sahip yerlere gittiğinde ise oraların tasvirlerini ayrıntısıyla ortaya koymuştur. Örneğin Şam'da çarşı, camii, kahvehane, hamam ve evleri dikkatle incelemiş, onları büyük bir hayranlıkla eserinde tasvir etmiştir. Eserde, âyet-i kerime ve hadislerden iktibaslar oldukça fazladır. Sanatlı bir dille kaleme alınan eser, pek çok Arapça, Türkçe ve Farsça beyitlerle süslenmiştir (Coşkun, 2002: 55-71; Kalkışım, 1988: 8-14).

3.4. Seyyid İbrahim Hanîf: Menâzilü'l-Harameyn (XVIII. yy.)

XVIII. yüzyıl müelliflerinden Üsküdarlı Seyyid İbrahim Hanîf (ö. 1802) tarafından kaleme alınan *Menâzilü'l-Harameyn*, Üsküdar'dan hareket eden surre alayıyla Mekke'ye yapılan yolculuğun anlatıldığı edebî

bir hac seyahatnâmesidir. Eserde hac yolu üzerinde bulunan menziller anlatılmıştır. Her menzile varıldığında bir şiir kaleme alınmış ve şiirde, bahsi geçen menzilin ismine yer verilmiştir. Manzum-mensur karışık olarak kaleme alınan eserin 218 şiiri ihtiva eden manzum parçalarında 134 gazel, 50 nazm, 18 kıt'a, 5 muhammes, 3 murabba, 1 mesnevi, 1 tahmis vb. farklı nazım şekilleri kullanılmıştır. Birçok nazım türünün kullanıldığı eserde na't-ı şerifler, dört halife, ehl-i beyt, Celaleddin Rûmî, Şems-i Tebrîzî, Eşref Rûmî gibi önemli şahsiyetlere yazılan methiyeler ve münâcâtlar mevcuttur. Mensur parçalar ise hikâyeye başlığıyla verilmiştir. Bu hikâyelerde, din büyüklerinin menkıbeleri, hac hikâyeleri ve rüya tabirlerine yer verilmiştir. Eser, XVIII. yüzyıl Osmanlı coğrafyası ve hac güzergâhı, surre geleneği gibi tarihî olayları içermesiyle oldukça önemlidir. Nesir dilinde özellikle Arapça ve Farsça terkiplerin yer aldığı bölümlerde ağır bir dil kullanılmıştır (Ramazanoğlu Özcan, 2011; Parlakkılıç, 2013).

3.5. Mehmed İlhâmî: Hac Seyahatnamesi (XX. yy.)

Mehmed İlhâmî (ö. 1954) tarafından kaleme alınan bu eser, edebî nitelikli bir hac seyahatnâmesidir. Eserde Kars'tan Mekke ve Medine'ye, oradan tekrar Anadolu topraklarına dönüşe kadar geçen süre içerisinde hac yolculuğu, geçilen menziller, ziyaret edilen mekânlar ve yolcuların tanık oldukları önemli hadiseler detaylı bir şekilde işlenmiştir. Yolculuk esnasında geçilen her menzilde yer alan şehir, kasaba, cami, çarşı, türbe, köprü, kabir, istasyon vb. mekânlar ayrıntılı olarak anlatılmış, karşılaşılan ve hasbihâl edilen şahıslar ve bu şahısların tavır ve davranışları detaylıca işlenmiştir. Süslü olmayan bir nesir diliyle yazılan eserde mensur parçaların aralarına 59 manzume yerleştirilmiştir. Çoğunluğu koşma tarzında kaleme alınan bu manzumelerin bazıları gazel formundadır. Bütün manzumeler hece ölçüsüyle yazılmış, genellikle de 11'li hece ölçüsü tercih edilmiştir (Çavuşoğlu, 2019: 76-117).

4. Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk

4.1. Eserin Müellifi

Müellifin adı Abdülkadir Çelebi, mahlası ise Kadri'dir. XVII. yüzyılda yaşadığı anlaşılan müellifin hayatı hakkında eserinde bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla beraber kaynaklarda verilen bilgilere göre *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk* müellifiyle aynı yüzyılda yaşamış, adı ve mahlası aynı olan Antepli bir müellife rastlanmıştır. Kaynaklara göre müellif İstanbul'da rûz-namçe kâtiblerinden olup bazı vakıflarda idarecilik görevinde bulunmuştur. 1082/1671 yılında vefat etmiştir. Nükteli ve güzel şiirlerinden oluşan müretteb bir divanı vardır. Ancak bu eser günümüzde mevcut değildir (Ekinci, 2018: 1674-1677; Süreyya, 1996: 856; Abdülkadiroğlu, 1985: 436-438; Yakar, 2022). Eldeki verilerden hareketle kaynaklarda zikredilen bu şairin, eserin müellifi Kadri ile aynı tarihlerde yaşamış olabileceği söylenebilir. Ancak eserin müellifiyle aynı kişi olup olmadığı tespit edilememiştir.

4.2. Eserin Adı

Eser, bulunduğu kütüphane kataloglarda *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk* olarak geçmektedir. Ayrıca müellif de eserin ismini *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk* olarak zikretmiştir [2a].

4.3. Yazılış Tarihi

Eserin ilk sayfalarında (1b, 2a) hacca gidiş yılı 1056/1646 olarak verilmesinden hareketle *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk*'in 1056/1646 yılında ya da daha sonra yazılmış olduğu söylenebilir.

4.4. Muhteva Özellikleri ve Tertibi

Kadri'nin 1056/1647 yılında kaleme aldığı eser, mensur bir menâzil-i hacdır. Eser, sekiz bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâbda, hac yolculuğuna niyet edenlere münasip olan hâller anlatılmaktadır. İkinci bâbda Üsküdar ile Şam arasındaki menziller tasvir edilmektedir. Üçüncü bâbda Şam, dördüncü bâbda Şam ile Kudüs

arasındaki menziller, beşinci bâbda Şam ile Medine arasındaki menziller, altıncı bâbda Medine, yedinci bâbda Medine ile Mekke arasındaki menziller ve sekizinci bâbda Arafat tasvir edilmektedir. Bölümlerin muhtevası hakkında daha ayrıntılı bir bilgi vermek gerekirse şunlar söylenebilir:

İkinci bölümde Üsküdar-Şam arasında 46, üçüncü bölümde 1, dördüncü bölümde Şam-Kudüs arasında 8, beşinci bölümde Şam-Medine arasında 30, altıncı bölümde 1, yedinci bölümde Medine-Mekke arası 10 ve sekizinci bölümde 1 olmak üzere eserde toplam 97 menzil yer almaktadır.

Birinci Bâb (3a-4b)

Birinci bâbda hacı adaylarının taşınması gerektiği şu dört özelliğe dikkat çekilmiştir: Bedenin sıhhatli olması, uygun bir yol arkadaşı edinme, yanında çokça dinar/para götürme ve cömert olma. Ayrıca hac yolculuğu süresince her şeye karşı sabırlı olup kimseyle kavga etmemek ve bir vakit namazı kazaya bırakmamak gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kişinin Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesinin elzem olduğu ifade edilerek "Seyahat edin, sıhhat bulursunuz." hadisine atıfta bulunulmuştur.

İkinci Bâb (4b-22b)

Bu bâbda Üsküdar ile Şam arasındaki 46 menzile yer verilmiştir. Bu menziller şunlardır: Üsküdar, Kikebuze, Dil, Hersek, Derbend, İznik, Yenişehir, Bazarcık, Bozüyük/Kasımpaşa, Eskişehir, Seyyidgazi, Hüsrevpaşa Yenihan, Bayat, Bolavadin, Akşehir, Iğın, Ladik, Konya, Göçi, Karapınar, İregli, Muhammed Paşa/Ulukışla, Çiftahan, Yaylak, Bayrampaşa Hanı, Adana, Cısr-i Misis, Kurdkulağı, Payas, Bakras/Belek, Akpınar, Halaka, Halep, Hanteman, Serakıb, Ma'arratu'n-Nu'man, Antakiyya, Zenbakiyya, Cısr-i Şu'ur, Mıdık, Şecer, Hama, Hıms, İkikapılı/Hasye, Binke, Kutayfe.

1. **Üsküdar:** Hac yolculuğunun başlangıç yeri Üsküdar hakkında bilgi verilmemiş, Pendik ve Kartal'ın bir lebi derya ve kâfir köyleri oldukları belirtilmiştir.
2. **Kikebuze:** Üç cami ve iki hamamı bulunan bir kasabadır; çarşı ve pazarı mükemmeldir.
3. **Dil:** İki başında hanlar bulunan, bir başından bir başına beş mil olan mahaldir.
4. **Hersek:** Bir cami, hamamı ve hanları olan, düz mahalde kurulmuş bir köydür.
5. **Derbend:** Suyu bulunan ve konaklamaya gayet elverişli olan bir kâfir köyüdür.
6. **İznik:** Önünde büyük bir göl bulunan bir kasabadır. Sam b. Nuh tarafından inşa edilen köhne bir kalenin yanı sıra altı cami ve iki hamamı vardır. Çarşı ve pazarı mükemmel, havası ise ağırdır.
7. **Yenişehir:** Sahrada kurulmuş, içerisinden akarsu geçen, büyük bir hanı, iki hamamı ve üç camisi olan bir şehirdir.
8. **Bazarcık:** Büyük bir dağın içinden gidilerek varılan, bir camisi, bir hamamı, hanları ve latif suyu olan bir köydür.
9. **Bozüyük/Kasımpaşa:** Bir camisi, bir hamamı ve hanları olan çayırılık bir köydür; çayır içerisinde gayet iyi suyu vardır.
10. **Eskişehir:** İki camisi, dört kaplıcası olan bir şehirdir. Suyu gayet soğuk olan bir kuyu vardır; çarşısı, pazarı ve hanları mükemmeldir; bir gün konaklamak âdet olmuştur.
11. **Seyyidgazi:** Seyyidgazi ve Koyunbaba türbeleri ve türbeye bitişik bir cami vardır. Çarşı ve pazarı, hamam ve hanları mevcuttur.
12. **Hüsrevpaşa Yenihan:** Çarşı ve pazarının da olduğu büyük bir handır. Haricinde daha önce kilise olan bir cami, caminin yanında da bir hamam vardır.
13. **Bayat:** Minaresi olmayan küçük bir camisi, bir hamamı ve iki küçük hanı bulunan bir köydür.

14. **Bolavadin:** Çarşısı, pazarı ve hanları mükemmel olan büyük bir kasabadır. Üç cami ve iki hamamı vardır.
15. **Akşehir:** Çarşı ve pazarı mükemmel olan büyük bir şehirdir. Bir asitanı, üç camisi, hanları ve hamamları vardır. Soğuk suları çok olan şehre yakın mahalde büyük bir göl bulunur. Hâce Nasruddin burada medfundur.
16. **İlgın:** Biri kiliseden dönme iki cami ve bir hamamı, çarşı, pazar, bezistan ve hanları olan güzel bir kasabadır. Şehrin yakınında bir göl, şehrin haricinde ise iki ılıca vardır.
17. **Ladik:** Bir cami, bir hamamı ve hanları bulunan, havası fazlasıyla ağır olan büyük cevizlik bir köydür. Suyu gayet soğuk bir pınarı mevcuttur.
18. **Konya:** Burçlarının hepsi süslenmiş büyükçe bir kaleye sahip olan bir büyük şehirdir. Şehrin bir kısmı kalede, bir kısmı ise kale dışındadır. Camileri çoktur; ikisi ise selatindir. Sultan Alauddin'in kale içinde, Hünkâr hazretlerinin ise kale dışında türbeleri bulunur. Hanları ve dördü kalede, ikisi kale dışında altı hamamı vardır, çarşı ve pazarı mükemmeldir. Helvası gayet latif olan helvacı dükkânları mevcuttur. Meram adında bağ ve bahçeli güzel bir yer vardır. Şadırvanı olan hoşça bir hamam ve bir akarsu bulunur. Konya'nın dışında namazgâh adında hoşça bir mesire alanı vardır. Konya'da bir gün konaklamak âdet olmuştur.
19. **Göç:** Bir köydür; suyu soğuktur ama acıdır.
20. **Karapınar:** Bir karyedir; içerisinde iki minareli ve haremde şadırvan bulunan hoşça bir cami olan küçük bir kalesi vardır. Bir hamamı ve mükellef bir hanı vardır.
21. **İregli:** Bağ ve bahçeli, gönle ferahlık veren bir hoşça vadidir. Bir cami, iki hamamı ve hanları bulunur; çarşı ve pazarı mükemmeldir. İçerisinde Peygamber'in (as.) mucizelerinden olan bir büyük nehir akar. İregli'de bir gün konaklamak âdet olmuştur.
22. **Muhammed Paşa/Ulukişla:** Düz bir mahaldir; cami ve hamamı içinde olan bir büyük han vardır.
23. **Çiftehan:** Yakınında bir ılıca bulunan, konaklamaya gayet elverişli olan, iki dağ arasında kurulmuş iki küçük handır.
24. **Yaylak:** Yolu üzerinde Kırk Geçid isimli suyun bulunduğu ve Sükker Pınarı denilen suyu gayet latif ve benzersiz büyük bir pınarın olduğu, yüksek mahalde bir hâlî mahaldir. Suyu gayet soğuktur; yaz aylarında Adana halkı buraya çıkarlar.
25. **Bayrampaşa Hanı:** Sahrada kurulmuştur; bir camisi vardır ve önünden Çakıt suyu akar.
26. **Adana:** Üç cami ve iki hamamı bulunan büyük bir şehirdir. Bir bezistanı ve su kenarında küçük bir kalesi vardır; çarşı ve pazarı mükemmeldir. Bağ ve bahçeli bir hoşça yerdir; limon, turunçgil ve nar ziyade olur. Kızılırmak denilen büyük nehir şehrin kenarından akar. Büyük bir köprü ve su kenarına inşa edilmiş Hünkâr Köşkü adı verilen bir köşk vardır.
27. **Cisr-i Misir:** Ceyhun Suyu denilen büyük bir ırmağı olan ve Misis Köprüsü denilen köprüünün bulunduğu bir köydür.
28. **Kurdkulağı:** Bir camisi ve Bayrampaşa Hanı denilen bir hanı bulunan bir köydür. Yol üzerinde Yılan Kalesi denilen, yüksek bir tepede inşa edilmiş küçük bir kale vardır.
29. **Payas:** Bir cami ve bir hamamı bulunan, su kenarında kurulmuş gayet düz kumsal bir kasabadır. Dükkânları, hanları ve kahvehaneleri işlek binalardır. Bağ ve bahçeli bir yerdir; limon ve turunçgil ağaçları çoktur; üzüm, incir ve karpuz dahi olur.
30. **Bakras/Belek:** Soğuk suları çok olan latif bir köydür. Cami, hamamı ve hanı bulunur; konaklamaya gayet elverişlidir.

Fasıl: Bakras'tan Halep'e, Halep'ten Hama'ya kadar olan menziller tasvir edilmiştir:

- 31. Akpınar:** Bir sahradır; pınardan akan su göl olup içi sazlıktır.
- 32. Halaka:** Bir sahradır; etrafı köylerdir.
- 33. Haleb-i Şehba:** Halkının çoğu bezirgân/tüccar olan mamur bir şehirdir. Çarşı, pazarı, bezistanı ve hanları mükemmeldir. Elliye yakın kahvehane vardır; en meşhuru Arslan Dede Kahvehanesidir. Cami ve hamamları çoktur. Haremi geniş ve ortasında mermer bir direk olan Ulu Cami denilen büyük bir cami vardır. İç kale yüksek bir mahaldedir ve etrafı hendektir; içi suyla dolu sağlam bir kaledir. İç kalenin suyu kuyu suyudur, dolap ile çıkarılır, hoş bir sudur. Halep'in evleri taş ve tuğladandır, çoğu yazlık sofadır; birkaç meşhur saray vardır. Halep, tamamıyla hisar içinde olan bir şehirdir; on mahalde kapısı vardır. Anadolu'nun aksine lodos hâkimdir. Ekmeği beyaz ve latiftir; üzüm ve karpuzu güzeldir.
- 34. Hanteman:** Etrafı Arap köyü olan bir küçük kaledir. Kale içerisinde birkaç asker ve kale ağası vardır; hacıları muhafaza için onlara Maarra kentine kadar eşlik ederler.
- 35. Serakıb:** Bir köydür; bir hanı vardır.
- 36. Ma'arratu'n-Nu'man:** Hazret-i Ömer zamanında inşa edilen bir cami ve bir mükellef hanı bulunan bir kasabadır.
- Fasıl:** Halep'e uğramayıp direkt Şam'a niyet edildiğinde Bakras'tan Şam'a kadar olan menziller tasvir edilmiştir:
- 37. Antakiyya:** Bir dağı kuşatmış büyük bir hisardır. Hisarın 366 kulesi ve her kulenin yanında küçük bir kapı vardır. Asi Nehri yanından geçer. Camileri, hamamları, hanları, çarşı ve pazarı mükemmeldir. Habib-i Neccar burada medfundur; türbesi vardır.
- 38. Zenbakıyya:** Bir hanı olan hoşça bir köydür.
- 39. Cisz-i Şu'ur:** Asi Nehri'nin kenarındadır, yolu biraz sarptır; bir hanı vardır.
- 40. Mıdık:** Asi Nehri'nin kenarında bir sahradır. İyi bir hanı, yüksek mahalde bir kalesi, kalenin içinde de bir cami vardır. Kalenin içinde su yoktur.
- 41. Şecer:** Asi Nehri'nin uğradığı bir sahradır. Bir hanı ve yüksek mahalde inşa edilmiş sağlam bir kalesi vardır. Kale içerisinde evler ve bir kahvehane bulunur; suyu vardır.
- 42. Hama:** Bağ ve bahçeli hoşça bir şehirdir. Camileri, hamamları, çarşı ve pazarı mükemmeldir. Asi Nehri içinden geçer, yer yer dolaplar vardır. Bir gün konaklamak âdet olmuştur.
- 43. Hıms:** Camileri ve hamamları bulunan, çarşı ve pazarı mükemmel olan bir şehirdir. Bir büyük kalesi vardır ve şehir kale içindedir. İç kalede Hazret-i Osman hattı bir mushaf vardır. Şehrin dışında Hâlid b. Velîd'in türbesi bulunur.
- 44. İki kapılı/Hasye:** İki başında kapıları olan küçük bir kaledir. İçinde han ve bir cami; dışında ise küçük bir hamam vardır.
- 45. Binke:** Bir hanı ve suyu olan bir köydür.
- 46. Kutayfe:** Bir tarafı kale, bir tarafı han olan bir mahaldir. Hanın içerisinde bir cami, hamam, çarşı ve pazar bulunur. Hanın odaları ve imareti mükemmeldir; akarsuyu dahi vardır.

Üçüncü Bâb (22b-27a)

Üçüncü bâbda Şam'ın tasviri yapılmıştır.

- 47. Şam:** Etrafı bağ ve bahçelerle çevrili olan muazzam bir şehirdir. Çarşısı, pazarı, bezistanı ve hanları mükemmeldir. Hamamları ve camileri oldukça fazladır; camilerinin ikisi selatindir. Çokça meyve ve sebze yetişir. Zeyni üzümü denilen, sadece bu yere mahsus bir üzüm vardır. Armut, elma, nar ve kayısı ziyadesiyle güzeldir. Kavun ve karpuzun yanı sıra sadece buraya mahsus olan muz da vardır. Bağçelerde çoğunlukla

limon ve turunçgil ağaçları bulunur. Ayrıca kebbat (bergamot) denilen limondan büyük bir nesne vardır. Havası Anadolu'nun havasına yakındır. Enbiya ve evliyadan çokça ziyaretgâh bulunur.

Dördüncü Bâb (27a-37a)

Bu bâbda Şam ve Kudüs arasındaki 8 menzilin tasviri yapılır. Bu menziller şunlardır: Sa'sa'a, Kunaytara, Cîsr-i Ya'kûb, Meyte Gölü, Uyuni't-Tüccar, Cenîn, Nablus, Kudüs.

48. **Sa'sa'a:** Küçük bir kalesi olan hoşça bir mahaldir. Sinan Paşa'nın bina ettiği mükemmel bir hanı vardır. Hanın içerisinde cami ve hamam, cami haremde de bir havuz bulunur. Önünden büyük bir su akar.
49. **Kunaytara:** İçinde bir han, cami ve hamamı olan bir kaledir.
50. **Cîsr-i Ya'kûb:** Büyük bir akarsudur; bir hanı dahi vardır.
51. **Meyte Gölü:** Büyük bir göldür; hanı dahi vardır. Yolu taşlıktır, taşları ise sünger gibi delik deliktir.
52. **Uyuni't-Tüccar:** Büyük hanı olan bir mahaldir. Hanın içerisinde cami, hamam ve imarethane bulunur. Cuma günleri hanın önünde pazar kurulur. Hanın karşısında içinde evler olan yüksek mahalde bina edilmiş bir küçük kale vardır.
53. **Cenîn:** Düz mahalde olan bir köydür. Bir küçük kalesi vardır. Kalenin içerisinde han, cami ve hamam bulunur. Kalenin etrafı köy ve bostandır.
54. **Nablus:** Mir-i hüccaca mahsus bir şehirdir; sancaktır. Aklı ve kızılı denilen Arap taifelerinin yaşadığı iki dağ arasındadır. Üç camisi ve iki hamamı vardır. Çarşı ve pazarı mükemmeldir; büyük bir zeytinliktir.
55. **Kudüs:** Etrafı büyük bağlarla çevrili, evleri kale içinde olan şanı yüce bir şehirdir. Altı kapısı ve beş hamamı vardır. Çarşı ve pazarı mükemmeldir; gül suyu ve misk sabunu oldukça güzeldir.

Fasıl: Mescid-i Aksa'nın tasviri için ayrı bir fasıl açılmıştır. Bu fasılda müellif, Mescid-i Aksa'ya yazdığı nazma da yer vermiştir [29a-29b].

Mescid-i Aksa: Şehrin bir tarafında olan büyük bir camidir; büyük bir haremi bulunur. İç haremi dahi vardır. Sahratullah, haremde orta yerinde yer alan büyük bir kubbedir; içi nakışlı/süslü, dışı çini, üst tarafı ise kurşun örtülüdür. Peygamber'in (as.) ayak izinin üzerinde olduğu sahra-i mübarek denilen muallak taş kubbenin içindedir. Aşağı Sahratullah'ta Hz. Süleyman mihrabı, Hz. Peygamber'in namaz kılarken başının değdiği yerde oluşan çukur taş, Hızır (as.), Cebrail (as.) ve Hz. Halilu'r-Rahman'ın makamları ile Hz. Davud mihrabı bulunur. Sahratullah'ın dört, Mescid-i Aksa'nın on kapısı vardır. Mescid-i Aksa'nın haremde birçok ziyaretgâh bulunur.

Fasıl: Mescid-i Aksa haricinde olan ziyaretler için ayrı bir fasıl açılmıştır. Bu ziyaret yerleri şunlardır: Hz. Davud'un türbesi, Tur Dağı, Hz. Meryem'in kabri, Hz. İsa'nın ayak izinin olduğu mahal, Rabia Ana ve Hz. Uzeyir'in kabirleri, Şüheda Kubbesi ve Hz. Musa'nın kabri.

Fasıl: Halilu'r-Rahman için ayrı bir fasıl açılmıştır. Bu fasılda Hz. İbrahim'in ziyareti için Kudüs'ten hareket edildiğinde görülen mahaller zikredilmiştir. Bu mahaller şunlardır: Beytüllahm, Sultan Süleyman'ın inşa ettiği bir bürke/havuz, Sultan Ahmed Han'ın inşa ettirdiği bir kale, Halilu'r-Rahman.

Beşinci Bâb (37b-52a)

Bu bâbda Şam ile Medine arasındaki 30 menzilin tasviri yapılmıştır. Bu menziller şunlardır: Tarhan Hanı, Kubeybe, Müzeyrib, Mefrik, Ayn-ı Zerka, Belka, Uzeyr, Katıran Kalesi, Tabutkurusu, Gazze, Me'az Kalesi, Akabebaşı, Cefiman, Eşmeler, Ka'u'l-Basit, Tebük, Mağaralar, Haydar Kalesi, Bürke-i Muazzama, Şakku'l-Acu, Abyar, Ulâ, Mataran, Bi'r-i Zümürüd, Şu'abe'l-Ahmer, Şu'abu'n-Nu'am, Hediyye, Fahleteyn, Vadi-i Kura, Kuyular.

56. **Tarhan Hanı:** Bu menzil için Kisve denilen mahalde konaklanmadığında uğranılan, Kisve'ye yarım saat mesafedeki bir mahal denilmekle iktifa edilmiştir.
57. **Kubeybe:** Bu menzilin Tarhan'a on saatlik mesafede olduğu; bu menzilde konaklanmadığında boş bir yer olan ve suyu bulunan Delihan mahalline varıldığı söylenmiştir.
58. **Müzeyrib:** Kalesi ve suyu bulunan düz bir mahaldir. Bu mahalde birkaç gün durulup büyük bir ordu kurulur. Zilkadenin birinci gününde bu mahalden göç edilir. Göç gecesi mum ve kandiller yakılıp top ve tüfek şenliği yapılır.
59. **Mefrik:** Su bulunmayan bir mahaldir. Hacılar dönüş yolunda buraya gelip birbirlerinden ayrıldıkları için bu mahalle "Mefrik" denilmiştir.
60. **Ayn-ı Zerka:** Aktığı yer kamışlık olan gayet güzel bir sudur. Yolu bir miktar taşlıktır; yüksek bir mahalde yıkık bir köşk/saray vardır.
61. **Belka:** Boş bir yer olan bu mahalde su yoktur. Yolu yarısı taşlık ve engebeli, yarısı düzdür. Engebeli yolun bitiminde yıkık bir han vardır. Düz mahale gelindiğinde yolculuğa ara verilir, yemekler yenip kahveler içilir, sonra da haber topu atılarak yola devam edilir.
62. **Uzeyr:** Suyu dere suyu olan, suyun yanında yıkık bir hanı bulunan ve yolu üzerinde bazı tepeciklere rastlanan bir mahaldir.
63. **Kal'a-ı Katıran:** Suyu bürke suyu olan küçük bir kaledir; yeniçerileri Kürek Kalesi'nin adamlarındandır.
64. **Tabutkurusu:** Cebel-i Aclun'dan gelen bir akarsu bulunan, etrafı dağlarla çevrili otlu bir mahaldir.
65. **Gazze:** Suyu olmayan boş bir yer, yıkık bir handır. Yolu ufak siyah taşlıktır ve yolda tavşanlar çoktur.
66. **Kal'a-ı Me'az:** Etrafı Arap köyü olan, Yeniçerileri Şam yeniçerilerinden olan bir kalesi vardır. Kalenin etrafı Arap köyüdür ve her hanenin bir kulesi vardır. Bu mahalde suyu bürkeden alırlar. Kudüs hacıları ile diğer hacılar genellikle bu mahalde buluşurlar.
67. **Akabebaş:** Suyu olmayan bir mahaldir.
68. **Cefiman:** Suyu olan bir mahaldir, büyük çöldür.
69. **Eşmeler:** Neferleri Şam yeniçerilerinden olan küçük bir kalesi vardır. Kalenin etrafında bazı hurma ağaçları bulunur. Suyu bürke suyudur ama yerden çıkar, çok soğuk değildir.
70. **Ka'u'l-Basit:** Suyu olmayan bir mahaldir. Bu mahalle gelinirken mahfel davulcularının şenlik edip para toplamaları âdet olmuştur.
71. **Tebük:** Güzel bir mahaldir. On neferi olan bir kalesi vardır; neferleri Şam yeniçerilerindedir. Kalenin etrafı bağ, bahçe ve hurma ağaçlarıdır. Kavın ağacı güzel ve çoktur; nar ve karpuzun yanı sıra hemen hemen her meyve bulunur. Su bürkeden alınır; pınardan kaynadığı için ılıktır. İstanbul ile arasında 1 saat fark vardır.
72. **Mağaralar:** Suyu olmayan bir mahaldir. Etrafında bazı mağaraların bulunmasından dolayı bu isim verilmiş ama görünürde mağara bulunmamaktadır.
73. **Kal'a-ı Haydar:** İki dağ arasında olan bir mahaldir. Mahalle yakın bir darboğaz vardır, geçilirken izdiham oluşur. Yol üzerinde siyah, yuvarlak ve içi beyaz uzunca bir taş vardır. Çölde Meryem Ana ağacı vardır. Mugaylan/deve dikenini çoktur, çıra yerine bunu yakarlar. Kalenin içinde gayet güzel, beyaz bir kuyu suyu bulunur; kuyunun dolabı vardır ve develer çeker. Kalenin dışında da bir bürke vardır. Kalede bir mescid de bulunur. Kalenin neferleri Şam yeniçerilerindedir; kalenin etrafında köpekler vardır.
74. **Bürke-i Muazzama:** Büyük bir bürkedir; bazı zaman yağmur yağıp sel olduğunda dolar. Sultan Osman Han'ın inşa ettirdiği hoş bir küçük kalesi vardır.

- 75. Şakku'l-Acuz:** Uzak ve boş bir mahaldir. Belli başlı suları yoktur ancak etrafında yağmurdan birikmiş bazı sular bulunur. Yolda mugaylan çoktur.
- 76. Abyar/Kuyular:** Abyar'dan önce iki tarafı dağ gibi büyük kayalar olan Salih (as.) Boğazına varılır. Boğaz geçilirken tüfekler atılıp davullar çalınır. Boğaz geçildikten sonra bir süre ara verilip kahveler içilir, haber topu atıldıktan sonra yolculuğa devam edilir ve Abyar'a varılır. Abyar, kuyuları olan bir mahaldir; ancak suları akarsudur. Büyük kayaların içi mağara gibi evlerdir, kapıları dahi vardır. Hz. Salih'in kavmi burada yaşamışlardır.
- 77. Ulâ:** Bir kasabadır; mahsülünü Şam defterdarı alır. Bir küçük kalesi vardır ve suyu akarsudur. Büyük bahçeleri vardır; hurma ağaçları ve tatlı limon güzel ve çoktur, ekşi limon, karpuz ve salatalık gibi bazı meyveler dahi vardır. Bu mahalde bir gün konaklamak, kalkılacak gece ise büyük tüfekler ve toplar atıp şenlik etmek âdet olmuştur.
- 78. Mataran:** Suyu olmayan boş bir mahaldir; mugaylan çoktur.
- 79. Bi'r-i Zümürüd:** Şam padişahı Melik Tuğtekin'in eşi Zümürüd Hatun'ujn inşa ettirdiği, daha sonra Sultan İbrahim Han'ın validesinin tamirini yaptırdığı bir mahaldir. Bu kuyudan su olmayan mahallerdeki fukaralara su dağıtılması için saltanat tarafından bir sakkabaşı tayin edilmiştir. Yolda peygamber bademi diye tabir edilen bir nesne vardır.
- 80. Şu'abe'l-Ahmer:** Su olmayan boş bir mahaldir. Yolda kuzukulağı ve mugaylan çoktur. Ebu Cehil karpuzu denilen küçük karpuz gibi bir nesne vardır. Kadîmi bir konak olan bu yerin dağ ve taşları kırmızıya benzer.
- 81. Şu'abu'n-Nu'am:** Suyu olmayan bir mahaldir. Kuzukulağı ve mugaylan çoktur.
- 82. Hediye:** Akarsuyu çoktur ama biraz tuzludur. Bu sebeple bu mahalde şeker ve helva dağıtılır; badem çoktur.
- 83. Fahleteyn/Selam Kayası:** Hediye'den sonra Sükker Akabesi diye söylenen mahalle varılır. Bu mahalde yolculuğa biraz ara verilip kahveler içilir. Daha sonra Fahleteyn mahalline varılır. Bu mahallin iki tarafı duvar gibi büyük dağdır, arasından geçilir. Suyu birkaç saatlik uzaklıktadır.
- 84. Vadi-i Kura:** İki tarafı dağ olan bir mahaldir. Mugaylan çoktur. Üzerine bir beyaz kubbe inşa edilen bir kuyu vardır; su bu kuyudan alınır.
- 85. Kuyular:** Medine'den bir saat beride olan bir mahaldir. Bu mahalle varılınca mir-i hac burada kalır ve ertesi gün alay ile Medine'ye dâhil olur.

Altıncı Bâb (52a-60a)

Bu bâbda Medine-i Münevvere'nin tasviri yapılmıştır.

- 86. Medine-i Münevvere:** Kale içinde vaki olmuş bir büyük şehirdir. Etrafında büyük bahçeler vardır; hurmanın her çeşidi bulunur, özellikle de Çelebi hurması gayet güzeldir. Meyve ve sebzelerin yanı sıra güller de çok güzel olur. Şehrin dört kapısı ve iki hamamı vardır. Çarşı ve pazarında her şey bulunur. Şehirde kullanılan su Ayn-ı Zerka'dır, biraz ılıktır.

Fasıl: Hz. Peygamber'in Harem-i Şerifleri ve kabri için ayrı bir fasıl açılmıştır. Hz. Peygamber'in Ravza-i Mutahharası ve kabri için şunlar söylenmiştir: Şehir içinde vaki olmuştur. Dört kapısı, beş minaresi, iki mihrabı ve bir minberi vardır. Kabrinin olduğu yerin etrafı duvar üzeri kubbedir. Kubbede küçük bir pencere vardır, kapısı yoktur. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de burada medfundurlar.

Fasıl: Cennetü'l-Bâki'de meşhur olan ziyaretlerin beyanı için ayrı bir fasıl açılmıştır. Ziyaret edilenler şunlardır: Hz. Osman'ın türbesi, İbrahim b. Nebî, Ebâ Sa'îd, İmam Mâlik, Hz. Peygamber'in dokuz hanımı, kızları, sütanesi, Hz. Ali'nin annesi, kibâr-ı sahâbeden altı kişi, Hz. Abbas, Hz. Hasan, Hz. İbrahim.

Cennetü'l-Bâkî'deki ziyaretlerin ardından şehir dışında olan ziyaret yerleri de şu şekilde sıralanmıştır: Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Haseki Sultan mescidleri, Hz. Hamza'nın türbesi, Cebel-i Uhud, Cebel-i Rama, Kibleteyn, Rabi'a Mescidi, Fetih Mescidi, Selman-ı Farişi Mescidi, Kuba Mescidi.

Yedinci Bâb (60b-69a)

Bu bâbda Medine ile Mekke arasındaki 10 menzil tasvir edilmiştir. Bu menziller şunlardır: Bi'r-i Ali, Kubûrî's-Şüheda, Cudeyde, Bedr-i Huneyn, Berr-i Meymûn/Tayyârâde, Rabi'a Eşmesi, Güzelce Bürke/Halîs, Asfân, Vadi-i Fâtîma, Mekke.

87. Bi'r-i Ali: Birkaç kuyudur; Şam hacıları bu mahalde ihrama girerler.

88. Kubûrî's-Şüheda: Suyu olmayan bir mahaldir.

89. Cudeyde: Güzel suyu olan bir kariyyedir. Hurma ağaçları ve mugaylan çoktur.

90. Bedr-i Huneyn: Kasaba gibi bahçeli bir kariyyedir; çarşısı da vardır. Hurma ağaçları, belesan yağı, mugaylan, Meryem Ana ağacı ve hınna/kına yaprağı çoktur. Suyu akarsudur. Mısır hacıları Mekke'ye bu yoldan giderler.

91. Berr-i Meymûn/Tayyârâde: Suyu olmayan düz bir mahaldir; mugaylan çoktur.

92. Rabi'a Eşmesi: Yolu gayet düz olan bir kariyyedir; mugaylan çoktur. Mısır hacıları bu mahalde ihrama girerler. Süveys'e yakın olduğu için taze balıklar bulunur; gemiler dahi görülür.

93. Güzelce Bürke/Halîs: Suyu akan ve güzel olan bir büyük bürke ve güzel bir mahaldir. Bürke başında alamet için bir kubbe bulunur. Hurma ağaçları vardır.

94. Asfân: Yolu bir miktar taşlık olan bir kariyyedir. Karşısında bir dağ, yakınında yıkık bir küçük hisar vardır. Bi'r-i Nebî denilen, suyu güzel bir kuyu bulunur.

95. Vadi-i Fâtîma: Suları bol, hoş bahçeli bir kariyyedir.

Fasıl: Mekke-i Mükerrreme'nin beyanı için ayrı bir fasıl açılmıştır. Bu fasılda Beyt-i Şerif, Harem-i Şerif ve Makâm-ı İbrahim ile ilgili bilgiler verilmiştir:

Beyt-i Şerif: Mekke'nin ortasında vaki olmuştur. Büyük bir Harem-i Şerifi vardır, açıktır. Etrafı mermer direkler üzeri kemer kemer kubbelerdir ve yer yer kapıları vardır. Etrafı tavaf olunan mahaldir ve mermer döşelidir. Tavaf mahallinde yer yer mermer direkler üzerinde asılı kandiller vardır. Harem-i Şerif'de yedi minare ve bir minber vardır. Beyt-i Şerif'in dört tarafında Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî olmak üzere dört makam vardır. Makâm-ı İbrahim'de, üzerinde Hz. İbrahim'in ayak izinin olduğu bir taş vardır; ziyarete her zaman açık değildir. Beyt-i Şerif'in içinin zemini ve duvarı mermer döşelidir; üzeri kubbe değildir. İç tarafına örtü çekilmiştir; altın kandiller asılıdır. Bâb-ı Şerif'e merdiven yardımıyla çıkılır.

Fasıl: Şehr-i Mekke-i Mükerrreme için ayrı bir fasıl açılmıştır.

96. Şehr-i Mekke: Etrafını dağların kuşattığı bir muazzam şehirdir. İki hamamı vardır; çarşı ve pazarı mükemmeldir. Tatlı limon ve nar gayet güzel olur. Sebze ve meyvelerin bir kısmı bulunur; meyvelerin her çeşidi, Arafat tarafındaki bağ ve bahçeli hoş bir mahal olan Abbas'tan gelir. Mekke'nin keşkek yemeği meşhurdur ve gayet güzeldir. Pek güzel bir beyaz bal olur. Zemzem haricinde akarsu vardır.

Mekke'deki meşhur ziyaret yerleri şu şekilde sıralanmıştır: Mevlid-i Nebî, mevlid-i Ali, mevlid-i Fâtîma, beyt-i Habib-i Ekrem, Peygamber'in ibadethanesi, Hz. Hatice'nin evi, Hz. Fâtîma'nın el değirmeni, Peygamber'in sabah vakitlerinde oturduğu mahal ve dayandığı taş, Hz. Ebubekir'in dükkânı.

Sekizinci Bâb (69a-73b)

Bu bâb Arafat beyanındadır. Ayrıca Arafat'a varılana dek geçilen mahaller zikredilmiştir:

Terviye gününde Mualla'dan kalkıp Mina'ya varılır. Bu mahalde birazı açık, birazı örtülü, mihrabı, minberi ve iki minaresi olan Mescid-i Hayfe denilen bir mescid vardır. Bu mescidin yakınında Peygamber'in mübarek başının değdiği bir taş vardır; Murselat suresi bu mahalde nazil olmuştur. Cebel-i Sebil ismiyle bilinen dağın yakınlarında Hz. İbrahim'in bıçağını taşa çalıp taşın iki parça olduğu bir mahal vardır. Mina'ya yakın bir mahalde Mescid-i Bey'a denilen bir mescid bulunur. Cebel-i Nur, Mina'ya giderken sol tarafta yüksek kayalı bir dağdır. Mina'dan sonra Müzdelife'ye varılır; boş bir meydandır. Ortasında bir mescid vardır; bu mescidin etrafına Meş'ar-ı Haram denilir.

96. Arafat: Cebel-i Rahmet ortasında vaki olmuş büyük bir meydandır. Alamet için üstünde bir kubbe vardır. Yakınında suyu akan bir bürke vardır. Arafat'ta vakfe yapıldıktan sonra Mekke'ye dönülür, veda tavafı yapılır ve geri dönüş yolculuğu başlar. Hacılar büyük bir alayla Şam-ı Şerif'e gelirler ve herkes vatan-ı aslisine doğru yol alır.

4.5. Eserdeki Manzum Kısımlar ve Muhteva

Eser içerisinde manzum kısımlara da yer verilmiştir. Bu manzum kısımlar, Meram hamamına dair yazılmış bir beyit, Karalar mahalli ile ilgili bir beyit, Şam'daki Gök Meydanı hakkında bir beyit, Salihyye mahalli ile ilgili bir beyit, Hz. Peygamber'in övgüsüne dair bir beyit, Mescid-i Aksa hakkında yazılmış 5 beyit, beşinci bâbın ilk sayfalarında yer verilen 6 beyit, Şam'a dair bir kıt'a ve 14 beyitlik bir na't-ı şeriftir. Müellif, manzum kısımlarda yer alan şiirlerin sadece üçünde mahlasını (Kadri) zikretmiştir. Mahlasının yer aldığı şiirler, Hz. Peygamber'in övgüsüyle ilgili 1 beyitlik şiir, Mescid-i Aksa hakkında yazılan 5 beyitlik methiye ve 14 beyitlik na't-ı şeriftir. Eserde aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün ve fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıpları kullanılmıştır.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
İrişür fışkıyesi ağıdıkça dâ'im bāmına
Cennete girmek dilerseñ gir Merâm hammāmına [11a]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Hâllerdir Karalar zülfi siyehfām ise Şām
Hazz ise aldı dürüzü şaffet etrafı tamām [22b]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Dir gören âb-ı revānı ol çemende der-meyān
Şan kuşanmış sīm kemer giymiş yeşil kemhâ kıya [23b]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Acā'ib cā-yı zībādır ağan hep nehr-i ra' nādır
Bağılsa cennet-āsādır lefâfetde temāşadır [24a]

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
1. Zir ü bālāsına bak ol hatt-ı anberfāmın
Cennet altında yâ üstünde dimişler Şāmın
2. Bir işâret ki dinür evvel Şām ahir Şām
Zülfüne hattınadır ol meh-i sīm-endāmın [24b]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
1. Ne mümkün vaşf ide **Kadri** murād üzre o Sulţanı
Huşuşan Hâzret-i Bārī anı olunca meddâhı [25b]

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1. Virir kalbe ferih cāna mübârek Mescid-i Aqşā
İder mürde-dili ihyā mübârek Mescid-i Aqşā
2. Aña mānend olur mı hîç nazar kılsak felek içre
Görinür bir gül-i ra' nā mübârek Mescid-i Aqşā
3. Göñül her dem hayāt-ı nev bulur nūriyla pür olmuş
Ser-ā-ser şaħra-i zībā mübârek Mescid-i Aqşā
4. Huşuşan server-i 'ālem çıka ol yerde Mi' rāca
Kıyās it var ne der şāhā mübârek Mescid-i Aqşā
5. Nice vaşf eyleye **Ḳadri** murād üzre Mekerānı
Letāfetde behişt-āsā mübârek Mescid-i Aqşā [29a-29b]

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

1. Kūh-ı Kāf üstünde bāl açmış turur ' Ankā mıdır
Nāka üzre yā müzeyyen maħmil-i zībā mıdır
2. Maħfel-i zerrīn midir girmiş münakkaş perdeye
Yā nikāb altında bir māh-ı melek-sīmā mıdır
3. Naħl-i cennet mi ki taħrîk-i şabā virmiş [h]ırām
Şalınur nāziyla yā bir kāmēt-i bālā mıdır
4. Maħmil eṭrāfında altun toplar mı yā nücüm
Maħmil-i zerrīn nücüm içre meh-i ğarrā mıdır
5. Nāka üzre maħmil-i zīnet midir yā fi'l-meşel
Baş çıkarmış kühden mihr-i cihān-ārā mıdır
6. Yüz sürerler ħalk-ı 'ālem seğrişüp dāmānına
Yoħsa bir şāhib-kerāmet pîr-i rüşen-rū mıdır [38a]

Na' t-ı Şerîf

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

1. Ol şehinşāh Ḥabîbü Muştafā
Server-i 'ālem o faħr-ı enbiyā
2. Başdı dünyāya sa' ādetle qadem
Nūrdan oldu felekler pür-ziyā
3. Nūrdan bir kıt' adır kim ol Resūl
Sāyesi düşmez zemīne hîç şehā
4. Eylese her dem tekellüm 'āleme
Misk u 'anberler şaçarlar gūiyā
5. Derlese cānā mübârek ruħları
Verd-i ra' nālar biter olsa şitā
6. Vaqt-i sermāda bile eylerdi zār
Gül-cemālin görse murġ-ı hoş-nevā
7. Çıkdı mi' rāca ol Sulṭān-ı cihān
Bunca iħsān eyledi Mevlā aña
8. Anmıçün var idüp bu 'ālemi
Cümleye kıldı şeft' anı Ḥudā

9. Hüsni hulkı vaşfını itsem eger
Ki olurdu bir kitâb-ı dil-güşâ

10. Çeşm-i ebnâ-yı cihân şimdiye dek
Görmemiştir böyle bir feyz-i Hudâ

11. Tâ ölünce eylesem medhın anıñ
Hâk-i pâye olmaya lâyıq edâ

12. Cümle 'âlem vaşfına kâdir degil
Ben ne hâkim eyleyem medh u şenâ

13. İde maşşerde şefâ'at ol Resûl
Rûz u şeb budur du'âmız **Kadriyâ**

14. Sürdiğimde hâk-i pâyine yüzüm
Bağmaya 'işyânıma ide 'atâ

[56a-56b]

4.6. Eserdeki Hikâyeler

Menzillerin tasviri yapılırken yer yer "hikâyet olunur ki" denilerek birtakım malumatlar verilmiştir. Birkaç örnek verilecek olursa şunlar zikredilebilir:

1. **Üsküdar** menzili anlatılırken Üsküdar'a Pendik'in mi yoksa Kartal'ın mı yakın olduğu hususunda anlaşmazlık yaşandığı, bazılarının bu husus sorulduğunda ise "el-kâf bi'l-kâf ve el-bâ'î bi'l-bâ'î", yani "Kartal'da olan kâf kurba/yakınlığa, Pendik'te olan bâ ise bu'da/uzaklığa işaretler." cevabının alındığı söylenmiştir [5a].

2. **Akşehir** menzili tasvir edilirken bu şehre önceleri Âhşehri denildiği, daha sonraları meliklerden birinin, bir bahar mevsiminde bu şehre uğrayıp beyaz şükufelerin çokluğunu gördükten sonra "Bundan sonra bu şehre Akşehir desinler." dediği, o zamandan beri de bu şehre Akşehir dediği bilgisi verilmiştir [9a].

3. **Antakya** menziline kale anlatılırken bu kaleyi bina eden kişinin İstanbul'u bina eden kâfirin kardeşi olduğu, geceleri uyku uyayamaz olan kâfir padişahın kaleyi, zamanın hükemasının "Antakya havası ziyade uyku getirir." tavsiyesi üzerine uyku için bina ettiği söylenmiştir. Ancak kimilerine göre kâfirin havadan değil, vehminden dolayı uyumadığı, kimilerine göre ise "Kardeşin İstanbul'da bir büyük hisar bina etti." söylemlerinden sonra kardeşini kıskanıp Asi suyu kenarında ona benzer bir kale bina eylediği beyan edilmiştir [19b-20a].

4. **Hıms** menzili anlatılırken şehrin iç kalesinde Hz. Osman hattı bir mushaf olduğu, şehre yağmur yağmadığında bu mushafın kaleden dışarı çıkarıldığı ve bu sayede şehre yağmur yağdığı söylenmiştir [21b].

5. **Mescid-i Aksa** faslında Silsile Kubbesi denilen bir mahalde asılı bir zincirin bulunduğu, kimin kimde hakkı olsa gelip bu zincire yapıştıkları, birinin hakkı diğerinde varsa zincirin yukarı kalktığı, şayet yoksa zincire yapıştığı, kimin hakkı kimde ise bu sayede malum olduğu bilgisi verilmiştir. Devamında bir adamın bir miktar altınının olduğu, altınını inkâr ettiği ve elinde bir asası olduğu, altını o asanın içine doldurup zincire yapıştığı, hakkı olan adama "Tut şu asayı!" diyerek eline verip zincire yapıştığı ve böylece hile yaptığı, o zamandan beri de zincirin havaya yükseldiği beyan edilmiştir [33a-33b].

6. **Kubeybe** menzili anlatılırken Havran denilen yerin insanların güzel oldukları, Şeddad isimli bir kâfirin, "Cennet bina ederim." diyerek bir cennet bina edip içinde huri isminde mahbubeler murat eylediğinde bu mahaldeki insanların getirildiği ifade edilmiştir [39b].

4.7. Dil ve Anlatım Özellikleri

Hac güzergâhındaki menzillerin anlatıldığı eser, hacı adayları için faydalı bilgiler vermek amacıyla yazılmıştır. Bu sebeple eserin genelinde sade ve anlaşılır bir üslup hâkimdir. "Sığamak, irkindi, katı, yarlıgamak, kaçan, ırte, sovak" gibi arkaik kelimeler kullanılmış, âyet (Bakara, 2/144, 197; Mu'minûn, 23/50; Zuhruf, 43/13-

14)³ ve hadislerden (Buhârî, *Sahîh*, 2594; *Musned*, 8745; *Muvatta*, 459)⁴ iktibas yapılmıştır. Bâbların izahında "..... varınca vâkı olan menâzil ve merâhiliñ sâ'atleri ve sâ'ir bilinmesi lâzım olan aḥvâleri beyânındadır, in-şâ'llâhu'r-Rahmân taḥrîr ve beyân olunur."; ".....kalkıldıkda nâm maḥalle varılır", "çârşu ve bâzârı mükemmeldir ve lâzım olan eşyâ bulunur" gibi kalıplaşmış ifade biçimlerine yer verilmiştir. Deyim ve atasözleri kullanılmıştır: Eteği belinde, işe hazır bulunma anlamındaki "dâmen-der-meyân"; Türkçedeki "evli evine, köylü köyüne" deyimini gibi bir işleve sahip olan "ehl-i Şâm Şâma, ehl-i râh râha" gibi. Ayrıca eserde Arapça-Farsça dışında başka dillerden kelimelere de yer verilmiştir: Macarca "palanka" gibi.

4.8. Nüsha Tavsifi

Araştırmalarda eserin üç nüshası tespit edilmiştir:

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya 01469: 1b-73b

203x125-137x70 mm ölçülerindeki 73 varak, 15 satırlı nüsha, nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin ismi 2a varacağının 13 ve 14. satırında belirtilmiştir. Metnin etrafı kırmızı cetvelle çerçevelenmiş, bâb, fasıl vb. başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih belli değildir.

2. Millet Yazma Eser Kütüphanesi 34 Ae Tarih 892: 1b-59b (Coşkun, 2001: 307-322; Dönmez, 2020: 235-262)

191x115-138x65 mm ölçülerindeki 59 varak, 15 satırlı nüsha, talik hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin ismi 2a varacağının 12 ve 13. satırında belirtilmiştir. Metnin etrafı iki siyah cetvelle içi altın rengiyle çerçevelenmiş, bâb, fasıl vb. başlıklar ve cümle sonu noktaları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı varakları su almış, lekeler oluşmuş, bazı varaklarda mürekkep dağılmış ve yazıya zarar vermiştir. İstinsah tarihi ve müstensih belli değildir.

3. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y/0377: 1b-68a

210x140-150x85 mm ölçülerindeki 68 varak, 15 satırlı nüsha, nesih hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Koyu kahverengi ciltli, şemseli ve miklepli, altın yaldızlı mücedvelidir. Eserin ismi 2a varacağının 12 ve 13. satırında belirtilmiştir. Metnin etrafı çerçevelenmiş, bâb, fasıl vb. başlıklar ve cümle sonu noktaları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, Osman b. Ömer isimli bir müstensih tarafından 1142/1729-30 yılında istinsah edilmiştir.

4.9. Örnek Metinler

4.9.1. Her Bâbın İlk Sayfaları

Birinci Bâb: Ol râh-ı mübareke teveccüh ve 'azîmet iden iḥvâna münâsib olan aḥvâl beyânındadır ki beyân olunur. Ma'lûm ola ki dört şey³ ziyâde lâzımâtıdan ve mühimmâtıdandır. Evvelâ bedende şîḥḥat, ikinci muvâfîk refîk ile şoḥbet, üçüncü vâfir-i dînâr getürmege himmet, dördüncü cevr-i seḥâ ile ülfet iden yârân-ı

³ Biz, [Ey Peygamber] senin sık sık yüzünü [bir kılavuz arayışı içinde] göğe çevirdiğini görüyoruz. Ve şimdi seni tam tatmin edecek bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm'a çevir...", Bakara, 2/144; "...Her kim o aylarda haccı ifa ederse hac sırasında çirkin konuşmalardan, tüm yakışsız davranışlardan ve kavgadan kaçınmalıdır...", Bakara, 2/197; "Ve [Musa'yı nasıl onurlandırdıysak] Meryem oğlunu ve anasını da [rahmetimiz için] bir sembol kıldık: Ve onların her ikisini de ebedî esenliğin, berrak çeşmelerin bulunduğu yüce bir makama erişirdik.", Mu'minûn, 23/50; "...[Bütün] bunları bizim hizmetimize veren O ne yücedir, çünkü [O olmasaydı] biz bunu elde edemezdik; o hâlde biz mutlaka O'na döneceğiz!' dyesiniz.", Zuhuruf, 43/ 13-14.

⁴ "Allah'tan bir şey isteyeceğiniz zaman Firdevs'i isteyin!", Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, nşr. Mervân Da'bûl (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435-36/2014), "Cihad ve Siyer", 2790; "Tevhid", 7423 Buhârî, *Sahîh*, 2594; "Seyahat edin, sıhhat bulursunuz"; Abdurrezâk b. Hemmâm, *el-Musannef fi'l-Hadis*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1402-03/1982), 9269; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, (İstanbul: Çağrı Yayıncılık, 1412-13/1992), 2/380 (8932) "cennet bahçelerinden bir bahçedir..."; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Kulâl Hasan Ali (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438-39/2017), "Kible", 474; Buhârî, "Fadlu's-Salâti fi Mescid-i Mekke ve'l-Medîne", 1195; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, nşr. Mervân Da'bûl (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1430-31/2009), "Hacc", 3368; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Abdülmâlik Mücâhid b. Muhammed Yûnus (Riyad: Dâru's-Selâm, 1430-31/2009), "Menâkıb", 3915; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nşr. Abdülmâlik Mücâhid b. Muhammed Yûnus (Riyad: Dâru's-Selâm, 1430-31/2009), "Mesâcid", 695.

hezârân zevk u şafâya nâ'îl olur. el-hâşıl ma'lûm ola ki bu râh-ı mübâreke bir marîz teveccüh eylese bi-izni'llâhi te'âlâ şîhhat bulur. [3a]

İkinci Bâb: Medîne-i Üsküdârdan *şâneha'llâhu 'ani'l-ekdârdan* Şâm-ı cennet-meşâma varınca vâkı' olan menâzil ve merâhiliñ sâ'atleri ve sâ'ir bilinmesi lâzım ahvâlleri beyânındadır ki in-şâ'allâh 'ale't-tertib 'ayân ve beyân olunur. Ma'lûm ola ki yürümeden yürümege bir sâ'at ve bir buçuğ sâ'at kadar fark itmek olur. Lâkin bizim bu taht-ırimiz kârbân yürimesi üzeredir beyân olunur. **Menzil-i Üsküdâr:** Teveccüh ve 'azîmet olunup Üsküdâr nâm mağalden kalkdıkdâ ibtidâ konağ Mâldepedir ve yâhud Pendik nâm mağaldir. Eger Mâldepeye konulıyorsa Üsküdârdan iki sâ'atlik yoldur. Anda konulmayup Pendik nâm mağale varılırsa Mâldepeden üç sâ'atlik yoldur. Üsküdârdan beş sâ'atlik yol idür. Ve Qarṭal nâm mağal Pendikden beridir. Pendik nâm ve Qarṭal nâm mağaller leb-i deryâdır. [4b]

Üçüncü Bâb: Şâm-ı cennet-meşâmîñ ahvâli beyânındadır. Qıṭayfedden kalkdıkdâ Şâm-ı cennet-meşâma varılır, sekiz sâ'atlik yoldur. Şâm-ı Şerîf bir şehri-i mu'azzamdır. Ve etrâfi 'azîm bâğ u bâğçelerdir. Şehir ortada vâkı' olmuşdur. Etrâfi büyük kal'adır. Ve iç kal'ası dağı vardır. Şehriñ çoğı kal'a hâricindedir. Ve çârşu ve bâzârı ve bezistânı ve hânları cümle mükemmeldir. Ve hammâmları ziyâde çokdur. Hıuşuşan serrâc-hânede vâkı' Muştafâ Paşa Hammâmı 'acâ'îbden seyre muhtâc bir büyük hammâmdır. Ve câmi'leri gâyet çokdur. Selâfîn câmi'leri ikidir: Biri Sulṭân Süleymân Hân, biri Sulṭân Selîm Hândır, rahîmehuma'llâhu. Ve Câmi'-i Benî Emeviyye şehriñ ortasında vâkı' olmuş büyük câmi'dir. Ve önünde bir büyük haremî vardır. Câmi'-i Benî Emeviyyeye ba'zılar Harem-i Râbi' demişler. Bir şerîf mağaldir. Üç minâresi vardır. Şol cânibinde olan minâreye 'İsâ Minâresi dirler ki Câmi'-i Dimaşkdâ Ağ Minâre dinilen minâre oldur. [23a]

Dördüncü Bâb: Quds-i şerîfe teveccüh ve 'azîmet olunduğda Şâm-ı cennet-meşâmdan Quds-i şerîfe varınca vâkı' olan menâzil ve merâhiliñ sâ'atleri ve Quds-i şerîfiñ ziyâretleri beyânındadır ki in-şâ'allâhu te'âlâ 'ale't-tertib beyân olunur. **Menzil-i Sa'sa'a:** Şâm-ı Şerîfdan kalkdıkdâ Dâriyye nâm mağalle varılır, bir buçuğ sâ'atlik yoldur. Dâriyye bir köydür. Bir câmi'i vardır. Anda konulmayup Sa'sa'a nâm mağalle varılırsa Şâm-ı Şerîfdan yedi buçuğ sâ'atlik yoldur. Sa'sa'a bir hoş mağaldir. Bir küçük kal'ası ve bir 'azîm hân vardır. Qıṭayfe mişâl Sinân Paşa merhûm binâ eylemişdir. [27a]

Beşinci Bâb: Şâm-ı Şerîfdan Medîne-i Münevvere nevvera'llâhu te'âlâya varınca vâkı' olan menâzil ve merâhiliñ sâ'atleri ve sâ'ir ahvâlleri beyânındadır. İn-şâ'allâhu'r-Rahmân 'alâ-vechi'l-imbân taht-ırim ve beyân olunur. Evvelâ hacc-ı şerîfe teveccüh olunmağ zamânı qarîb olduğda mâh-ı şevvâliñ yedinci günü yâhud sekizinci gününden onuncu gününe varınca bu zıkr olunan günlerin birinde bir yevm-i sa'îdde alay olup cümle a'yân-ı Şâm ve beglerbegisi ve mîr-i hac binüp mağfel-i şerîfi dağı 'azîm tezyîn idüp ve hacca gidecek kimesneleriñ dağı taht-ı revânları tezyîn olunup bu minvâl üzre şehri tolaşurlar. Ba'de Şeyḫ Arslan dirler, evliyâ-yı kirâmdan şehriñ bir köşesinde medfûndur, türbesi vardır. Anda varup kurbân iderler. Ve cümle Şâm halkı seyre çıkup 'acâ'îb bir seyrdir. Ol gün 'iddeden bir gündür. Hâzret-i Bârî-i te'âlâ celle şânuhu cümle ihvâna ol seyri itmek müyesser eyleye, âmîn. [37b]

Altıncı Bâb: Medîne-i Münevvere nevvera'llâhu te'âlâniñ ahvâli beyânındadır ki in-şâ'allâhu'r-Rahmân 'alâ vechi'l-imbân beyân olunur. Medîne-i Münevvere bir şehri-i 'azîmdir, kal'a içinde vâkı' olmuşdur, etrâfi dağı 'azîm bâğçelerdir, her şey olur, hürmânîñ envâ'ı olur, hıuşuşan Çelebi hürmâsı dinilen gâyet laṭîf olur. Ba'zı meyveler dağı olur. Gül hod katı ra'nâ olur. Ve sâ'ir sebzevât dağı zîbâ olur. [52a]

Yedinci Bâb: Medîne-i Münevvereden Mekke-i Mükerreremeye varınca vâkı' olan menâzil ve merâhiliñ sâ'atleri ve sâ'ir ahvâlleri ve dağı Mekke-i Mükerreşe şerrefeha'llâhu te'âliniñ ahvâli beyânındadır, birkaç faşl üzere tertîb olmuştur, in-şâ'llâhu'r-Rahmân 'alâ-vechi'l-îmkân tahtîr ve beyân olunur. [60b]

Sekizinci Bâb: Cebel-i 'Arafât beyânındadır ki in-şâ'llâhu'r-Rahmân 'alâ-vechi'l-îmkân tahtîr ve beyân olunur. Evvelâ ma'lûm ola ki yevm-i terviyede Mu'allâdan çalkup bir sâ'atde Minâ nâm maħalle varılır, konılır. Anda bir mescid vardır, Mescid-i Hayf dirle, bir miqdâr yeri açık, bir miqdârı örtülüdür, mihrâbı ve minberi dağı vardır ve iki minâresi vardır. [69a]

Sonuç

XVII. yüzyılda Kadri mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan eser, mensur bir menâzil-i hac örneğidir. Kaynaklarda şairin Antepli olup asıl adının Abdülkadir Çelebi olduğı ve 1671 yılında vefat ettiğı belirtilmiştir. Ancak eserin müellifi olan Kadri ile kaynaklarda Abdülkadir Çelebi olarak zikredilen kişinin aynı olup olmadığı tespit edilememiştir.

Müellifin şimdilik tespit edilebilen tek eseri olan *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk*, 8 bâb ve 10 fasıl başlığıyla tertip edilmiştir. Bu çalışmayla, daha önce tek nüshası bilinen eserin iki yeni nüshasına daha ulaşarak nüsha sayısı üç olarak tespit edilmiştir. Bilinen nüsha Millet Kütüphanesi 34 Ae Tarih 892'de kayıtlıdır. Ulaşılan ikinci nüsha, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 01469'da, üçüncü nüsha ise Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y/0377'de kayıtlıdır.

Eserde hac yolculuğı boyunca geçilen 97 menzil yer almaktadır. Menziller; suyunun olup olmaması, havası, coğrafi ve ticarî yönüyle ele alınmış, menzillerdeki dinî, tarihî mekânlar ve şahıslar zikredilmiş, menziller arası mesafeler saat cinsinden belirtilmiş ve menzillere dair hikâyeler aktarılmıştır.

Eserde birçok peygamber, sahabe ve tarihî şahsın isimleri geçmektedir. Özellikle peygamber ve sahabe isimlerinin geçtiğı her yerde saygı ve hürmet içeren ifadeler kullanılmıştır. İsmi zikredilen peygamberler Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Eyyub, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'dir. İsmi en çok zikredilen peygamber ise Hz. Muhammed'dir.

İsmi geçen sahabeler ise Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abbas, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma, Hz. Hatice, Hz. Aişe, Hâlid b. Velid, Ebâ Sa'id, Sa'd b. Amr ve İbrâhîm b. Nebî'dir.

Bahsi geçen dinî şahısların yanı sıra Hz. Meryem, Üzeyr Nebî, Sâm b. Nûh, Sultan Ahmed Han, Sultan Murad Han Gazi, Sultan Alaüddin, Zümürüd Hatun, Hâce Nasreddin, Şems-i Tebrîzî, Monla Hünkâr, Koyunbaba, Eşrefzâde/Eşrefoğlu Rûmî, Şeyh Ebubekir, Şeyh Üryan, Ahmed-i Kârî, Habîbü'n-Neccâr, Bâyezede-i Bestâmî ve Muhyiddin Arabî gibi dinî ve tarihî şahsiyetler de zikredilmiştir.

Bu çalışmayla daha önce şairlik yönü üzerinde durulmayan Kadri'nin nazma hâkim olduğı da anlaşılmıştır. Kadri, kimi menzillerde kutsal mekânları tasvir ederken eserine şiirler ekleyerek anlatımına zenginlik kazandırmıştır. Mensur eser içerisine serpiştirilen kısımda 3 şiir, 1 kıt'a, ayrı ayrı menzilleri övgü sadedinde yazılmış 5 beyite yer verilmiştir. Bu manzum kısımlarda Mescid-i Aksa için yazılmış bir şiir ve bir na't-ı şerif de yer almaktadır. Şiirlerin sadece üçünde mahlas zikredilmiştir.

Menzillerin tasviri yapılırken, menzilin dağlık tepelik, yolunun düz ya da sarp/taşlık olması gibi coğrafi özelliklerinin yanı sıra havasının ağır olup olmaması gibi iklimsel özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca evlerin yapı maddeleri (Halep'in evlerinin taş ve tuğladan olması), rüzgârın olup olmadığı (Halep'te Anadolu'nun aksine lodosun hâkim olması), yetiştirilen meyve ve sebzeler (nar, kavun, karpuz, hurma, üzüm, incir, armut, kayısı, elma,

muz, limon, turunçgil, salatalık) ve yiyecekler (helva, beyaz ekmek, peynir) hususlarında birçok malumat verilmiştir.

Kadri'nin eseri benzer türde yazılmış eserlerden bazı yönleriyle ayrılmaktadır: Menzillerin tasviri yapılırken “hikâyet olunur ki” denilerek menzilin isimlendirilmesi, menzillerde bulunan mekânların bina edilme nedenleri, menzillerde yer alan nesnelere hakkındaki halk arasındaki söylentiler vb. hususlarda malumatlar verilmiştir. Mesela Hıms menzili anlatılırken şehrin iç kalesinde Hz. Osman hattı bir mushaf olduğu, şehre yağmur yağmadığında bu mushafın kaleden dışarı çıkarıldığı ve bu sayede şehre yağmur yağdığı söylenmiştir. Eserde zaman zaman hac yolculuğu esnasında konaklanan mahallerde çeşitli ritüellerin yapıldığı bilgisi de yer almaktadır. Örneğin; Ka'û'l-Basit menziline yaklaşılrken davulcuların davul çalıp para toplamaları, Abyar/Kuyular menziline Salih (as.) Boğazi geçilirken tüfekler atılıp davullar çalınması, Ulâ menziline kalkılacak gecede büyük tüfekler ve toplar atıp şenlik edilmesi gibi benzer türde yazılmış eserlerde yer almayan bilgileri ihtiva eder. Bu hususlar da eserin önemini ortaya koymaktadır.

Daha önce yapılan çalışmalarda menzil sayısı 39 iken bu çalışmayla Üsküdar ile Şam arasındaki menzil sayısı 46 olarak tespit edilmiştir. Üsküdar-Şam arasındaki 46 menzile ek olarak Şam'da 1, Şam-Kudüs arasında 8, Şam-Medine arasında 30, Medine'de 1, Medine-Mekke arasında 10 ve Arafat olmak üzere eserde toplam 97 menzilin olduğu ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, A. (1985). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdeti'l-Eşâr*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm. (1982). *el-Musannef fi'l-Hadîs*, (thk. Habîburrahmân el-A'zamî). Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- Ahmed b. Hanbel. (1992). *el-Musned*. İstanbul: Çağrı Yayıncılık.
- Aksoyak, İ. H. (2020). *Tuhfe-i Nâtik Bir Osmanlı Seyyahının Göziyle Hac Menzilleri*. İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- Armağan, A. (2020). “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller Menâzilü'l-Hacc”. *Osmanlı Araştırmaları*, 20, 73-118.
- Ataş, H. (2021). “Hz. Peygamber'den Emevîlerin Sonuna Kadar Hac Kafilelerinin Güzergâhları”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 20-44.
- Baştürk, S. (2013). “Bir Hac Yolcusunun Gözünden İstanbul'dan Hicaz'a Osmanlı Şehirleri”. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 148-161.
- Bilgin, E. (2022). *18. Asırda Telif Edilmiş Manzum Bir İlmihâl Kitabı: Süleymân-nâme (Hanefî ve Şâfi'î Fıkhu Bağlamında Namaz)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Büyükkarcı Yılmaz, F. (2018). *Hac Menzilnamelerinde Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Cankurt, H. (2015). *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve “Miftâhu's-Sa'âde” Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Coşan, M. E. (2013). “XVII. Asırda İstanbul-Mekke Arasında Hac Yolu”. *Akademik Makaleler*. İstanbul: Server Yayınları, 49-58.
- Coşkun, M. (2001). “Stations of the Pilgrimage Route from İstanbul to Mecca via Damascus on the Basis of the Menâzilü't-Tarîk İla Beyti'llahi'l-'Atîk by Kadri (17th Century)”. *Osmanlı Araştırmaları*, 21(21), 307-322.

- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbi'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Coşkun, M. (2007). *Bosnalı Muhlis'in Manzum Seyahatnamesi Delilü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Çavuşoğlu, R. (2019). *Hicaz Yollarında Bir Süfî Mehmed İlhâmî'nin Hac Seyahatnâmesi*. İstanbul: Okur Akademi.
- Çelik, A. (2021). *XVIII. Yüzyılda Yazılan Osmanlı Hac Seyahatnâmelerinin Tarih Yazımı Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dağlı, Y.; Kahraman, S. A. ve Dankoff, R. (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (9. Kitap)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan Turay, E. (2017). "Anadolu Hac Güzergâhı, Antakya Menzili". *Kadim Akademi SBD*, 1(2), 109-124.
- Donuk, S. (2017a). "Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Hac Seyahatnâmesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 13-38.
- Donuk, S. (2017b). "Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (18), 85-118.
- Donuk, S. (2019). "Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 123-169.
- Dönmez, M. İ. (2020). "Stations on the Pilgrimage Route to Hejaz in the 17th Century Turkish Literature: A Case Study of Chapters from a Manuscript Entitled 'Menâzil at-tarîq ilâ beytillâh al-atîq' by Abdulkadir Çelebi". *Mecelletü'd-Dirâsâtü't-Târihiyye ve'l-İctimâ'iyye*, (45), 235-262.
- Ekinci, R. (2018). *Şeyhî Mehmed Efendi Vekâyi'u'l-Fuzalâ*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Elgün, A. (2005). *Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eliaçık, M. (2004). "Gubârî'nin Zindanda Yazdığı Menâsikü'l-Hacc Mesnevisi". *İlmî Araştırmalar*, (17), 105-114.
- Esed, M. (2009). *Kur'ân Mesajı*. (Çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gül, A. (2006). *Abdurrahman Gubari'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Harman, Ö. F. (1996). "Hac". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (14: 382-386). İstanbul: TDV Yayınları.
- İlgürel, S. (1975). "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 111-128.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. (2017). *el-Muvatta'*. (thk. Kulâl Hasan Ali). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Kalkışım, M. (1988). *Nâbi'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kaplan, Y. (2020). "Seyahat-nâme Türüne Farklı Bir Örnek: Fevrî'nin Hac Seyahat-nâmesi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 567-599.
- Karadağ, S. (2011). *Mehmed Edib bin Mehmed Derviş'in Behcetü'l-Menâzil Adlı Eserinin Transkrip ve Tahlili*. (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Karakuş, N. (2022). "Hac Yolunda Bir Bâbü'r Prensesi". *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 17-40.

- Karataş, A. (2003). *Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâli Mehmed Efendi'ye Atfedilen Menâsik-i Hac (Edisyon Kritik)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karataş, A. (2012). "Nâli Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac Manzumeleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 77-94.
- Karga Göllü, B. (2021). "Bir Hac El Kitabı Örneği Hacılara Yâdigâr". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 63-81.
- Kayaokay, İ. (2020). *Bolkvâdze-zade İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Harameyn - Mevlidü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Kaymakçı, R. (2020). *İbrâhim Tennûri Ahfâdından Mehmed Efendi'nin Enîsü'l-Huccâc Adlı Menâsiki*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kiraz, S. (2020a). *İndî'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı (İnceleme Metin Dizin ve Sözlük)*. Fenomen Yayınları.
- Kiraz, S. (2020b). "Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (10), 1-21.
- Kiraz, S. (2020c). "Fethî'nin Manzum Menâzil-i Hacc'ı". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 310-334.
- Kiraz, S. (2021). "Tatar Edebiyatında Hac Seyâhatnâmeleri ve Musa Carullah'ın Hac Seyâhatnâmesi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 7(1), 195-240.
- Kiraz, S. (2022). "Vesîletü'n-Necât'ın Mevlid Dışındaki Eserlere Etkisi: İndî'nin Hac Davetiyesi Örneği". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 62(2), 639-655.
- Kolbaş, O. (2021). *Esîrî'nin Hüsâm-nâme Adlı Manzum Hac Seyahat-nâmesi*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Koyuncu, F. (2017). "Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnâmesi". *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 177-219.
- Koyuncu, F. (2020). "Bahri'nin Hac Menzîlnâmesi". *Asya Studies*, 4(12), 21-31.
- Kurtoğlu, O. (2013). "18. Yüzyıla Ait Yazarı Bilinmeyen Bir Hac Seyahatnamesi: Menâzilü'l-Harameyn". *Prof. Dr. Tulga Ocak'a Armağan*. Ankara, 205-217.
- Mazioğlu, H. (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Memiş, Ş. (2018). "Tarihi Bir Vesika Olarak Hac Seyahatnameleri: Morali Bahtî'nin 'Manzûme fi Menâsiki'l-Hacc'ı Örneği". *XVIII. Türk Tarih Kongresi*: 1-5 Ekim 2018 – Ankara, 597-618.
- Memiş, Ş. (2020). "XVII. Yüzyılda Osmanlı Hac Menzilleri: Rûznâmçeci İbrahim Efendi Kethüdâsı Hacı Ali Bey'in Tuhfetü'l-Huccâc Risâlesi Örneği". *Akademik Bakış*, 13(26), 267-298.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (2009). *el-Câmi'u's-Sahîh*. (nşr. Mervân Da'bûl). Beyrut: Müessesetür'r-Risâle.
- Nesâi, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. (2009). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. (nşr. Abdülmâlik Mücâhid b. Muhammed Yûnus). Riyad: Dâru's-Selâm.
- Osmanzade Hüseyin Vassâf. (2011). *Hicaz Hatırası*. (Haz. Mehmet Akkuş). İstanbul: Kubbealti.
- Özcan, A. (1996). "Osmanlı Dönemi/Hac". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (14: 400-408). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özuygun, A. R. ve Yapıcı, Ş. (2014). "Bosnalı Hacı Yusuf Livnjak'ın Hac Seyahatnamesi". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 36-74.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Basımevi.

- Parlakkılıç, A. (2013). *Seyyid İbrahim Hanîf'in Menâzili'l-Haremeyn'i (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Ramazanoğlu Özcan, N. (2011). *Seyyid İbrahim Hanîf'in Hayatı, Eserleri ve Hasıl-ı Hacc-ı Şerif li-Menazili'l-Haremeyn Adlı Eserin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sak, İ. ve Çetin, C. (2004). "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları Akşehir Menzilleri Örneği". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 179-221.
- Söylemez, İ. (2022). "Bekir Sıdkî Efendi'nin Fezâil-i Menâsik-i Hac Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme". *İslami İlimler Dergisi*, 17(1), 217-241.
- Söylemezoğlu, S. Ş. (2013). *Hicaz Seyahatnamesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Süer, F. R. (2015). *Şemseddin Sivasî Külliyyatı/Umdetü'l-Huccâc*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*. (Haz. Nuri Akbayar). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şemseddin Sâmî.(1899). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. (2009). *Sünenü't-Tirmizî*. (nşr. Abdulmâlik Mücâhid b. Muhammed Yûnus). Riyâd: Dâru's-Selâm.
- Toker, M. (2009). "Şemseddin-i Sivasî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri". *Turkish Studies*, 4(2), 961-975.
- Yakar, H. İ. (2014, 16 Eylül). "Kadri, Abdülkadir Çelebi". Erişim: 17.12.2022, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadri-abdulkadir-celebi>.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldıran Sarıkaya, M. (2006). "Hüseyn Vassaf'ın Hicaz Hatırası veya Bir Asır Öncesinin Hicaz Günlüğü". *Keşkül*, (10), 62-66.
- Yılmaz, H. (2019). *Türk Edebiyatında Manzum Menâsik-i Hac Tercümeleri ve Amîki'nin Fütûhu'l-Haremeyn Tercümesi (Metin İnceleme ve Çeviri Yazısı)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Tuğluk, M. E. (2021). "Yazarı Bilinmeyen Bir Menâsik-i Hac Kitabı: Delîlü'l-Huccâc Ve'l-Ümmiyyîn Fî-Tahsili Umûri'd-Dîn-Ses Bilgisi". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (27), 234-255.

Structured Abstract

Many literary genres/works have been written about pilgrimage. One of them is the works of menâzil al-hajj. In such works, information is given about pilgrimage routes, places to stay, religious and historical places to be visited, geographical and commercial characteristics of the destinations and the people of the city. In the field of Turkish literature, many works in verse, prose and verse-prose were written. The poetic menâzil al-hajj are as follows: *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe* by Ahmed Fakîh, who is estimated to have lived in the 13th century; *The Menzil-name* of Servet, who lived in the 16th century; *Menâzil al-Hajj* of Sulhî, one of the 17th century poets; *The Manzum Hajj Menâzilnâme* of Sheikh Seyyid Mehmed Efendi, who lived in the 17th century; *Tuhfetü'l-Menazili'l-Ka'be* of Hacı Sayyid Hasan Rızâ'î, who is estimated to have lived after the 17th century; *Tuhfe-i Nâtk* by Nâtk Mehmed Efendi, who lived in the 18th century; Bahrî's *Menzil-name* whose period of life cannot be determined; 18th century poets, Cûdî's *Merâhilü Mecca mine's-Şâm* and Mustafa al-Bosnevî's Book *Delilü'l-Menahil Mürşidü'l-Merahil*; Among the 19th century poets, Fethî's *Menâzil al-Hajj* and Hacı İbrahim Kadem's *Delilü'l-Harameyn*.

The prose menâzil-i hajj is as follows: *Ensü'l-Huccâc* of Mehmed Efendi, who is thought to have lived in the 17th century; *Menâsik-i Mesâlik* of Abdurrahman Hibrî, who lived in the 17th century; *Hajj Travel Book* of Bosnian Haji Yusuf Livnjak; Hacı Ali Efendi's *Tuhfetü'l-Hüccac* and the ninth volume of Evliya Çelebi's *Seyahatname*; the 17th century *Levâzımât al-Hajj*, 18th century *Menâzilü'l-Hajj ve Mesâfetü'l-Fecc li'l-Acc ve's-Secc min Gayri Lecc*, Üsküdarî Mustafa Dede's *Menâzilü'l-Haramayn*, who lived in the 18th century, Muhammad Emin's *Risâle Der Beyân-i Menâzil-i Mecca*, Mustafa Senâî's *Menâzil el-Hajj Menâsik el-Hajj*, Mehmed Edîb's *Behcetü'l-Menâzil*, who lived in the 19th century; Ali Şükrî's *Menâzilü'l-Hajj*, and Halil Kâmil Surûrî's *Menâzilü'l-Hajj*.

Examples of verse-prose menâzil al-hajj can be listed as follows: *The Hajj Travel-name* of Fevrî, one of the 16th century poets; *Tuhfetü'l-Haramayn* of Nâbî, one of the 17th century poets; *Menâzilü'l-Harameyn* by Üsküdar Seyyid İbrahim Hanif, one of the 18th century poets, and the *Hajj Travel Book* of Mehmed İlhamî, who lived in the 20th century.

One of the prose menâzil-i hajj written in the field of Turkish literature is Kadri's work named *Menâzilü't-Tarîk ilâ Beytillâhi'l-Atîk*. There are three copies of the work that have been identified so far: Süleymaniye Manuscripts Library, Millet Library and Turkish Historical Society Library. The work, in which verse fragments are interspersed from time to time, was written in prose. The verse parts in the work consist of 32 couplets in total. In these couplets, the patterns of prosody *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*, *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* and *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* are used. In these verse sections, there is a na't-ı şerîf written in the form of aruz *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*. The author has mentioned his pseudonym only in three of the poems in the verse. The work, which consists of eight chapters, includes 97 destinations on the pilgrimage route.

In the first chapter, the conditions that are suitable for pilgrim candidates are explained, and attention is drawn to the following four characteristics that pilgrim candidates should have: A healthy body, having a suitable companion, taking a lot of dinars/money with them, and being generous. It is also emphasized that during the pilgrimage journey, it is necessary to be patient with everything, not to fight with anyone and not to leave a time prayer to accident. In addition, it is stated that it is essential for a person to visit Masjid al-Haram, Masjid an-Nabawi and Masjid al-Aqsa.

In the second chapter, 46 destinations between Üsküdar and Damascus are given. These ranges are: Üsküdar, Kikebuze, Dil, Herzegovina, Derbend, Iznik, Yenişehir, Bazarcik, Bozüyük/Kasımpaşa, Eskişehir, Seyyidgazi, Hüsrevpaşa Yenihan, Bayat, Bolavadin, Akşehir, Iğın, Ladik, Konya, Göçi, Karapınar, İregli, Muhammed Pasha/Ulukışla, Çiftehan, Yaylak, Bayrampaşa Inn, Adana, Cisir-i Misis, Kurdkulagi, Payas, Bakras/Belek, Akpınar, Halaka, Aleppo, Hanteman, Serakib, Ma'arratu'n-Nu'man, Antakiyya, Zenbakiyya, Cisir-i Shu'ur, Midik, Secer, Hama, Hıms, İkikapılı/Hasye, Binke, Kutayfe.

In the third chapter, the description of Damascus is made.

In the fourth chapter, 8 destinations between Damascus and Jerusalem are mentioned. These destinations are: Sa'sa'a, Kunaytara, Jisir-i Ya'küb, Lake Meyte, Uyuni't-Tüccar, Cenîn, Nablus, Jerusalem.

In the fifth chapter, 30 destinations between Damascus and Medina are given. These ranges are: Tarhan Han, Kubeybe, Müzeyrib, Mefrik, Ayn-ı Zerka, Belka, Uzeyr, Katran Castle, Coffin Kuruşu, Gaza, Me'az Castle,

Akabebaşı, Cefiman, Eşmeler, Ka'û'l-Basit, Tabuk, Caves, Haydar Castle. , Bürke-i Muazzama, Şakku'l-Acuz, Abyar, Ulâ, Mataran, Bir-i Zümürüd, Şu'abe'l-Ahmer, Şu'abu'n-Nu'am, Hediyye, Fahletayn, Vadi-i Kura, Wells.

In the sixth chapter, the description of Medina is made.

In the seventh chapter, 10 destinations between Medina and Mecca are given. These destinations are: Bir-i Ali, Kubûrû's-Şüheda, Cudeyde, Bedr-i Hunayn, Berr-i Meymûn/Tayyârâde, Rabi'a Eşmesi, Güzelce Bürke/Halîs, Asfân, Vadi-i Fatima, Mecca. In the eighth chapter, Arafat is depicted.

The destinations on the pilgrimage route; The availability of water, air, geographical and commercial aspects are discussed, religious and historical places and persons in the ranges are mentioned, and the distances between the destinations are indicated in hours. In addition, while describing the destinations, some information is given by saying "it is reported" from time to time. The work was written in order to give useful information to the pilgrim candidates, for this reason, a simple and understandable style was used in the work. In the narration, the stories about the names of the places were told, and the verses and hadiths were quoted. In addition, stereotyped expressions and sentence structure were preferred in the explanation of the chapters and the description of the ranges. Archaic words, idioms and proverbs are used. Words from languages other than Arabic-Persian are also included. In addition to this, the poet included his own poems in the work while describing the holy places, thus enriching the narrative. It can be said that the author, whose name is Abdülkadir Çelebi and whose pseudonym is Kadri, may have lived in the 17th century. In this study, after giving information about the works of hajj and especially the literature on the field of menâzil-i hajj, the author of the work, its content, language and expression features, the content and form characteristics of the verse parts in the work, the stories included in the narration of the destinations are emphasized and sample texts from the work are presented.